

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

10 Dienaar of bewindsman

DE KOMST VAN DE MONARCHIE

De eerste dagen na zijn komst ontving de nieuwe koning in Den Haag verschillende gezelschappen, zoals afvaardigingen van het departement Holland, het Nationaal Gerechtshof en de Universiteit van Leiden. Het verraste hem dat de begroetingen nogal republikeins en kritisch-afwachtend waren.¹ De koning reageerde voorzichtig, hij zei dat de monarchie de belangen van het volk niet zou schaden.

Bij de 'inhuldiging' op 23 juni legden de leden van het Wetgevend Lichaam de eed van trouw af aan de nieuwe vorst, waarna de koning een toespraak hield, in het Frans. Hij verwachtte dat na vele schokken en rampen de rust in het land zou weerkomen onder een staatsbestel dat hij als een gematigde monarchie aanduidde. Lodewijk benadrukte dat hij geen onderscheid naar godsdienst of partij zou maken, de eenheid van de natie stond voorop.² In een wat plichtmatig schriftelijk antwoord verwelkomde het Wetgevend Lichaam daarna de nieuwe regeringsvorm, die volgens de afgevaardigden door de koning 'met eene zegevierende overtuigingskracht' was geschetst.

Enkele dagen later was Gogel betrokken bij een prozaïscher gebeurtenis die echter wel een grote symbolische betekenis had. Op zondag 29 juni vervoegde hij zich samen met zijn collega Ver Huell ten huize van Carel Hultman, die sinds oktober 1798 met enkele tussenpozen de functie van algemeen secretaris had bekleed, maar die in de week daarvoor vervangen was door Willem Fredrik Röell. In opdracht van de koning namen de beide ministers die zondag niet alleen de zogenaamde secrete kas in beslag, maar eisten zij van Hultman ook de zilveren en gouden ambtsketens op, die de leden van het Staatsbewind en van Schimmelpennincks regering hadden gedragen. Gogel liet de ketens omsmelten, waarna de opbrengst van 2578 gulden onder de armen van Den Haag werd verdeeld.³ Het was een eerste gebaar van Lodewijk in de beeldvorming van een 'goede koning'. Het was ook de opmaat

1 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 1, 153-154.

2 Rede van de koning resp. antwoord van het Wetgevend Lichaam, Extract uit het Register der resolutiën van Hun Hoog Mogende, 23 juni resp. 28 juni 1806, beide in NA, Röell, inv.nr. 79.

3 Missive van Gogel aan de koning, 2 juli 1806, gevoegd bij notulen 5 juli, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 356; net notulen en uitgaande brieven, 1 mei 1807, litt A, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 884; ook aangehaald in Sanders, 'De ridderorden van Lodewijk Napoleon', 37.

naar een voorstel aan de Staatsraad om een Orde van de Unie met een breder bereik van onderscheidingstekens in te stellen. De nieuwe vorst zag deze orde als een middel om het nationale karakter van zijn koningschap te benadrukken. Gogel had het die dag druk, want hij moest ook nog Canneman aan de koning voorstellen die hem daarna door het afnemen van de eed bevestigde als secretaris-generaal.⁴

Het sprak velen aan dat Lodewijk bij zijn inhuldiging had benadrukt dat hij een einde wilde maken aan die 'ellendige verdeeldheden in het staatkundige', waar het land zo lang onder had gezocht. Zo was de 'bekering' van de oud-diplomaat Falck volgens zijn zeggen vooral een gevolg van deze aankondiging. Falck had zich in juni nog vijandig over de nieuwe koning en zijn wegbereiders Gogel, Ver Huell en Brantsen uitgelaten. Zijn afkeer van de monarchie verdween echter als sneeuw voor de zon na de aankomst van 'koning Louis'. Hij was graag de helpende hand gaan bieden op het ministerie van Buitenlandse Zaken, in feite als derde man onder de minister en de secretaris-generaal.⁵

Het streven naar nationale eenheid sprak ook de Oranjegezinden aan. Direct na Lodewijks aankomst verscheen een vijftigtal adellijke lieden ter audiëntie, onder aanvoering van Bylandt Halt.⁶ Ze lieten weten dat ze tot de dood van Willem v – enkele maanden daarvoor – trouw waren gebleven aan Oranje, maar dat ze nu de nieuwe koning als eminent Hoofd van Staat welkom heetten. Zelfs een uitgesproken Oranje-aanhanger als Van Hogendorp was bereid zich te schikken en aanvaardde vanuit zijn opvatting van nationaal besef de bovenpartijdige eenheid, die de nieuwe monarchie bood.⁷ Hij ambieerde een functie, maar er werd hem niets aangeboden.⁸ Ook een persoonlijke kwestie stond de goede verhoudingen in de weg. Van Hogendorp was verbitterd dat hij – ook na persoonlijke interventies bij de koning en de minister van Justitie – geen schadevergoeding van de overheid kreeg voor het grote financiële verlies bij zijn poging om aan de Kaap een volksplanting te stichten.⁹ Van Hogendorp meende dat hij zich mogelijk met zijn kritische nota over de Bataafse belastingpolitiek uit 1802 de haat op de hals had gehaald van minister Gogel, 'ci-devant Jacobin du premier ordre', wat erop wijst dat hij nog in de termen van de oude partijschappen dacht.¹⁰

Aan de andere kant van het politieke spectrum vroegen radicale hervormingsgezinden, zoals Ockerse, maar ook het driemanschap Vreede-Fijnje-Van Langen, die in juni 1798 buiten het bestuur waren geraakt, gunsten aan de koning.¹¹ Zij bereikten weinig, al behield Fijnje zijn baan als directeur van de *Staatscourant*, nu *Koninklijke Courant* geheten. Valckenaer zocht eveneens toenadering tot de koning en stuurde hem regelmatig adviezen over verschillende onderwerpen waarover ze vaak contact hadden. Daarmee haalde hij zich de verontwaardiging op de hals van

4 Hultman aan Gogel, 27 juni 1806, NA, Gogel, inv.nr. 39.

5 Colenbrander, *Gedenkschriften Falck*, 42-43; Van der Horst, *Anton Reinhard Falck*, 107.

6 Colenbrander, *Schimmelpenninck en koning Lodewijk*, 88.

7 Haak, 'Het nationaal besef bij G.K. van Hogendorp', 409-416.

8 Colenbrander (ed.), *Ontstaan der Grondwet*, deel 1, xxvii.

9 Van Hogendorp aan Van Maanen, 12 mei 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 234.

10 Van Hogendorp, *Journal d'Adrichem*, 217. Hij verwees naar zijn *Gedachten over 's Lands Finantiën*.

11 Clemens, 'De concentratie van macht onder koning Lodewijk', 70-79.

zijn oude geestverwant Wiselius, een van de weinigen van de bestuurlijke en intellectuele elite die tegen de monarchie bleven protesteren.¹² Hij had zich uit het publieke leven teruggetrokken en weigerde enige daad te verrichten 'waaruit zelfs bij gevolgtrekking zoude kunnen worden opgemaakt, dat hij den Heer Lodewijk Buonaparte, die hij voor 't overige in zijn waarde liet, als koning over zijn vaderland erkend had.'¹³ Een wat zwakke vorm van protest was nog de weigering van het Amsterdamse culturele genootschap Felix Meritis om Lodewijk het beschermheerschap te geven. Aan vreemdelingen verleende men dit recht niet, statuten waren nu eenmaal statuten.¹⁴

Onder de bevolking werden meer protesten gehoord. Zo werd in oktober 1806 een anoniem, Oranjegezind vlugschrift tegen de 'landverraders Ver Huell, Gogel, Van Styrum, Six en Brantsen' verspreid, dat ze een gang naar de galg toewenste.¹⁵ Kort daarna kwam er nog een anonieme brief bij de *Koninklijke Courant* binnen die behalve de keizer en de koning ook de ministers Ver Huell en Gogel ernstig bespote en beledigde. Hoewel dergelijke politieke protesten tegen de nieuwe staatsvorm zouden blijven voorkomen, was er toch vooral lethargie en berusting. Over concrete onderwerpen als de belastingen en het optreden van de politie was meer onrust.¹⁶

Aangezien het republicanisme stevige wortels had, is de snelle teloorgang in 1806 moeilijk te verklaren.¹⁷ Gedurende de gehele achttiende eeuw waren eerst staatsgezinden en orangisten en later ook revolutionairen en conservatieven het eens: het land was een republiek en moest dat blijven.¹⁸ Gogel was een overtuigde republikein die bij de Parijse onderhandelingen echter had ingezien dat Napoleon niet te vermurwen was en dat de erfelijke monarchie een politiek feit was. Hij zag de nieuwe staatsvorm als een combinatie van republikeinse instellingen en een laag vernis van helaas niet te vermijden monarchale attributen, die zo dun mogelijk moest worden gehouden. Zijn staatkundige formule 'le roi et la république' was het symbool van deze combinatie. Gogel bekommerde zich niet meer om het verdwijnen van de republikeinse staatsvorm, maar hij was ook niet bekeerd tot monarchist. Hij probeerde het beste te maken van het nieuwe, van buiten opgelegde bestel. Hij ging de monarchie zelfs als een nuttig staatkundig fenomeen zien, dat het mogelijk maakte om de bestuurlijke vernieuwing te voltooien. De versterking van het centrale gezag door de monarchie maakte het gemakkelijker de financiële en juridische unificatie door te zetten. Dat verzoende Gogel met de monarchie en dat was de reden waarom hij opnieuw het ministersambt had aanvaard. Nationale belastingen en opheffing van de gilden waren voor Gogel kernpunten, terwijl hij zijn aandacht had verloren voor onderwerpen als vertegenwoordigende democratie en burgerparticipatie, de bestaansvoorwaarden van een vrije republiek. Niet al-

12 Sillem, *Valckenaer*, deel 2, 230.

13 Limburg Brouwer, *Wiselius*, 172.

14 Stouten, *Ockerse*, 143-144.

15 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 473-475.

16 Ibidem, 678.

17 Velema, 'Het einde van de republikeinse politiek', 158.

18 Ibidem, 147.

leen zag hij, dat hij er geen invloed op had, maar hij was ook zeer teleurgesteld over de tegenwerking die hij in de Bataafse Republiek bij zijn streven naar de eenheidsstaat had ondervonden.

Lodewijks relatie met Gogel was aanvankelijk goed. Daardoor nam het prestige van Gogel weer toe sinds de tijd dat het bewind van Schimmelpenninck in een crisis verkeerde. Tekenend is een uiterst vriendelijke brief van Van der Goes die in juli 1806 graag de mening van Gogel wilde horen, voordat hij als opnieuw benoemde minister van Buitenlandse Zaken met zijn voorstel voor een verhoogd budget bij de koning op bezoek ging.¹⁹ De toon van deze brief aan zijn 'waarde vriend' en verderop zelfs 'lieve vriend' was geheel anders dan die van de stijve en formele missive van enkele maanden eerder over de toevoeging van Gogel aan de Bataafse onderhandelingsdelegatie.

Toch kreeg Gogels relatie met de koning een ander karakter dan in het rustige buitenverblijf in Saint Leu waar financiële zaken de meeste aandacht hadden gekregen. Met een onstuitbare ijver pakte Lodewijk in Den Haag talloze zaken aan. Hij benoemde ministers, staatsraden en leden van het Wetgevend Lichaam. Hij vroeg adviezen aan zijn raadgevers en gaf opdrachten aan ministers. Al gauw bleek echter dat de koning wispelturig was en nogal eens terugkwam van een eenmaal ingeslagen weg.²⁰ Hij koos weliswaar goede medewerkers, maar gaf deze vervolgens weinig vertrouwen. Hij kon moeilijk iets uit handen geven, regelde zoveel mogelijk zaken op bilaterale basis en speelde mensen tegen elkaar uit. Lodewijk was argwanend en snel geïrriteerd, terwijl hij eigenzinnig en stijfhoofdig aan zijn ideeën kon vasthouden. Het leek een verzachtende omstandigheid, dat hij nog geen 28 jaar was toen hij begon. Hij verbeterde zijn regeerstijl in de loop van de tijd echter niet, integendeel.

Zijn politieke en bestuurlijke omgeving was geschokt dat na een maand van grote activiteit Lodewijk op 20 juli plotseling naar een kuuroord in Duitsland vertrok. Zijn geestelijke en lichamelijke gezondheid was slecht en hij was daar ongerust over. Gogel kreeg enkele dagen voor het vertrek van de koning opdracht om een gedetailleerd overzicht op te stellen van de besluiten waarvoor een koninklijke goedkeuring vereist was.²¹ Lodewijk wilde voor zijn vertrek een voorstel van Gogel over nieuwe muntstukken nog afdoen, maar de behandeling van een (nieuw) plan voor de verponding moest wachten tot de terugkeer van de vorst.

De vorst zou niet minder dan twee maanden wegblijven, pas op 18 september was hij terug. Begin oktober vertrok hij al weer, om deel te nemen aan de krijgsverrichtingen in Duitsland die een gevolg waren van de oorlogsverklaring van de Pruisische koning aan Napoleon. Nu keerde Lodewijk pas medio november terug. Een groot deel van het eerste half jaar van zijn regeerperiode was hij dus in het buitenland, zonder meer een slechte start. De lange afwezigheid van Lodewijk was ongelukkig, ook omdat hij in de weken daarvoor bij vele ministeries reorganisaties op gang had gebracht. De ministers en staatsraden 'die door de druk der eerste da-

19 Van der Goes aan Gogel, juli 1806, NA, Gogel, inv.nr. 40.

20 Roelevink, 'Lodewijk Napoleon als wetgever en uitvoerder', 177.

21 Röell aan Gogel, z.d. (juli 1806), NA, Gogel, inv.nr. 39.

gen als het ware buiten zich zelve waren gebracht' wisten nu niet waar ze aan toe waren, signaleerde Falck op zijn post bij het ministerie van Buitenlandse Zaken.²²

Vanuit het buitenland bleef Lodewijk zich wel gedetailleerd met het regeringsbeleid bemoeien. De communicatie met de koning per post of koerier maakte het regeren echter moeilijk. Alle voorstellen waren wel van schriftelijke toelichtingen voorzien, maar de vorst had in zijn nabijheid niemand met bestuurlijk inzicht om hem nader te adviseren. De besluitvorming was dan ook chaotisch. Falck stelde vast dat vele decreten, die al eerder waren uitgevaardigd, weer waren ingetrokken. En deze kritiek besloot hij met de opmerking dat het voor het werk erg lastig was dat de koning de ministers verboden had met elkaar te overleggen. Lodewijk was bang dat zijn ministers tegen hem zouden samenspannen in zijn afwezigheid. Enkele bewindslieden die toch overleg hadden gepleegd waren daarover al berispt. Falck concludeerde dan ook in zijn aantekening: 'wantrouwen is tot dusverre, de meest kenbare trek in de houding van den Souverein'.

Een dag voor zijn vertrek had Lodewijk Gogel nog geschreven: 'Je compte beaucoup sur vous' en schonk hij zijn portret aan de minister om hem zo zijn genegenheid te tonen.²³ Geheel anders was de toon in een schrijven van 6 augustus waarin Lodewijk bits en formeel aan 'monsieur Gogel' en de andere ministers liet weten dat informatie-uitwisseling en overleg zonder opdracht van de koning niet waren toegestaan.²⁴ Een onaangenaam voorschrift voor iemand die eerder als bewindsman gewend was geweest om zelfstandig te bepalen hoe hij zijn beleid wilde voorbereiden.

Enkele weken later ontstond er een eerste conflict tussen Gogel en de koning, met als inzet de uitbetaling van een bedrag van tienduizend gulden aan zijn collega Ver Huell. Deze liet aan Gogel weten dat de koning wenste dat hij deze som zou ontvangen, maar legde het doel van de uitgaaf niet uit.²⁵ De minister van Financiën weigerde te betalen voordat hij nadere informatie had ontvangen. Een paar dagen later ontving Gogel een brief van Lodewijk die hem de mantel uitveegde, omdat zijn opdracht niet was uitgevoerd. De koning zou zelf wel bepalen of een uitgaaf verantwoord was. Gogel antwoordde dat het toch wel bezwaarlijk was als ministers geld konden vragen voor uitgaven waarvoor geen grondslag bestond in wetten of andere instructies. Gogel ging op dat moment de discussie nog uit de weg over Lodewijks stelling dat een minister zijn opdrachten slechts had uit te voeren, zonder dat deze daar zelf een oordeel over mocht uitspreken. In de toekomst zou Gogel echter geen blad voor de mond nemen en onverbloemd zijn mening over de beleidsonderwerpen geven waarvoor hij verantwoordelijk was. Daar kwam bij dat de missives van de koning vaak scherp van toon waren, hoewel Lodewijk zich dan later vaak toch weer minzaam opstelde. Gogel daarentegen was vooral consequent

²² Aantekening van Falck, 16 september 1806, NA, Falck, inv.nr. 53, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 590-591.

²³ De koning aan Gogel, 18 juli 1806, in: *GAGN*, deel 5, band 1, xxxviii.

²⁴ De koning aan Gogel, 6 augustus 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in Sillem, *Gogel*, 60.

²⁵ Ver Huell aan Gogel, 17 augustus 1806, resp. de koning aan Gogel, 24 augustus 1806, resp. Gogel aan de koning, 25 augustus 1806, alle brieven in NA, Gogel, inv.nr. 39 en aangehaald in Sillem, *Gogel*, 59. Sillem schrijft ten onrechte dat Ver Huell niet vermeldde dat het geld op gezag van de koning moest worden uitbetaald, terwijl hij dat uitdrukkelijk wel aangaf.

en stroef. Het gevolg was dat de verhouding tussen de koning en Gogel verslechterde en er zich veel botsingen voordeden.

Gogel schreef Lodewijk regelmatig over de slechte financiële situatie, maar de koning wuifde deze waarschuwingen weg en reageerde wat neerbuigend dat de minister van Financiën zich niet moest laten ontmoedigen. Hij moest met het oog op de kredietwaardigheid tegenover anderen volhouden dat het regeringsbeleid adequaat was: 'gardez-vous de plaindre nos finances' en 'gardez-vous du découragement'.²⁶ In november was de verhouding al zo stroef geworden dat er een gerucht liep, dat Lodewijk zijn minister van Financiën wilde vervangen door staatsraad Robert Voûte, terwijl Gogel intussen ook zijn bekomst van het ambt leek te hebben. Gogel schreef aan de koning dat hij niet aan het ministerschap hechtte en vroeg om een snelle voltrekking van het vonnis, mocht het bericht waar zijn.²⁷ Lodewijk ontkende echter de waarheid van het verhaal en bevestigde zijn vertrouwen in de minister: 'Croyez donc à la durée de mon estime et de ma confiance. Si je pouvais cesser d'apprécier un homme tel que vous, ou si je pouvais changer de sentiments, vous me connaissez assez pour savoir que vous en seriez le premier instruit'.²⁸ Het was een onhandig geformuleerd vertrouwen, dat een wat voorwaardelijk karakter had.

Gogel was een kritische en eigenzinnige minister. Hij stelde het nationale belang voorop, maar dan wel zoals hij dat zag. Zolang de gedachten van de koning met zijn eigen ideeën overeen kwamen, voegde hij zich uiteraard. Was er een verschil van mening, dan gebruikte hij zijn rijke bestuurlijke ervaring om te trachten zijn eigen denkbeelden door te zetten. Dit 'voorzichtig, lijdelijk verzet' gold ook voor vele andere ministers en staatsraden.²⁹ De koning constateerde teleurgesteld dat zijn omgeving republikeins bleef. In zijn *memoires* schreef hij dat hij zich geïsoleerd voelde in 'une nation essentiellement républicaine'.³⁰ Hij kende daarbij aan het begrip een wel erg ruime betekenis toe, omdat hij onder een republikeinse opstelling verstond dat zijn ministers en staatsraden er eigen ideeën op nahielden en deze ook nog probeerden door te zetten. Lodewijk wilde dat zijn ministers zijn opdrachten zonder dralen en tegenspraak uitvoerden. Hij wenste geen bewindslieden met eigen opvattingen over het beleid, maar dienaren.³¹ Lodewijk sprak vaak over een gematigde of constitutionele monarchie, maar zijn mening over de taakopvatting van een minister was die van een absolute ofwel autoritaire monarch.

Paulus van der Heim die in juli 1806 was benoemd tot minister van Koophandel en Koloniën paste wel goed in het stramien van Lodewijk. Gogel kreeg met hem te maken, omdat Van der Heim als voorzitter van een bezuinigingscommissie ging optreden. Hij was de enige minister, die van de aanvang tot het einde deel bleef

26 De koning aan Gogel, 13 september, resp. 12 oktober 1806, in: *GAGN*, deel 5, band 1, 243 (brief weergegeven), resp. 243 noot (passage aangehaald).

27 Gogel aan de koning, 7 of 8 november 1806, aangehaald in *GAGN*, deel 5, band 2, 266 noot.

28 De koning aan Gogel, 12 november 1806, *NA*, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 1, 266-267.

29 Roelevink, 'Lodewijk Napoleon als wetgever en uitvoerder', 191.

30 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 2, 2, ook aangehaald in Van Sas, 'Een Amsterdamse realist', 65.

31 Wichers, *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon*, 123, ook aangehaald in Roelevink, 'Lodewijk Napoleon als wetgever en uitvoerder', 181.

uitmaken van Lodewijks regering, omdat hij 'de geduldigste, meest slaafse en onderdanigste man ter wereld' was, in de woorden van Van Hogendorp.³² Zelfs deze volgzame Van der Heim kritiseerde het onvoorspelbare optreden van de koning.

Anders dan Van der Heim was Jan van Hooff een minister die al snel genoeg kreeg van Lodewijks grillige beleid. Hij was in juli 1806 tot directeur-generaal benoemd en daarna tot minister van Justitie. Van Hooff en Gogel hadden vele competentiegeschillen bij het bestrijden van de smokkelhandel die nog verscherpt werden door het eigenzinnige beleid van de koning. Ook daardoor was Van Hooff snel uitgekeken op zijn ministerspost. Hij vroeg ontslag, maar het duurde geruime tijd voordat Lodewijk dit wilde toekennen. Na zijn ontslag op 4 mei 1807 werd de post tijdelijk waargenomen. Pas aan het eind van het jaar was er een nieuwe minister, de zeer capabele Cornelis van Maanen. De koning en Van Maanen hielden het anderhalf jaar met elkaar uit.

Ook zijn aanvankelijke vertrouweling Röell die Lodewijk in juni 1806 had benoemd tot minister-secretaris van staat, een sleutelpositie in het staatkundige bestel, ondervond de wisselvalligheid van de koning.³³ Bij het eerste verblijf van de vorst in het buitenland kreeg Röell grote bevoegdheden, hij mocht zelfs in uitzonderlijke gevallen een overleg van twee of meer ministers organiseren.³⁴ Een blijk van gehechtheid was ook dat de koning in 1807 Röell mee op reis nam, toen hij bijna vier maanden in Frankrijk verbleef. Overigens zag de koning toen wel in dat het onontkoombaar was om tijdens zijn lange afwezigheid de ministers toe te staan wekelijks over de lopende zaken te vergaderen. Later ging de koning Röell echter als een bedreiging zien en begin 1808 schoof hij hem weg naar de post van Buitenlandse Zaken.

Hoewel de koning pretendeerde goede persoonlijke verhoudingen op prijs te stellen, wekte hij in werkelijkheid een sfeer van onzekerheid en argwaan.³⁵ Lodewijk confereerde wel met alle zeven à negen ministers gezamenlijk, maar hij overlegde vaker met ministers afzonderlijk. Bij de ministeries benoemde hij directeurs-generaal, met wie hij regelmatig rechtstreeks strategische onderwerpen besprak, buiten de ministers om. Ook Gogel zou dat ondervinden. Een essentieel element van Lodewijks verdeel- en heerspolitiek was het creëren van nieuwe en het schuiven met bestaande departementsonderdelen. Als gevolg van dit alles was het 'personeelsverloop' bij de bewindslieden erg groot. Ook bij de leden van de Staatsraad was dat het geval.

Voor de verhouding tussen Lodewijk en zijn ministers was zijn relatie met zijn keizerlijke broer bepalend. In het begin straalde vooral de glorie en macht van Napoleon op Lodewijk af. Al snel werd echter duidelijk dat de verhouding tussen beide broers gespannen was. De keizer zag zijn broer als een zetbaas die hij alleen om politiek-tactische redenen de status van erfelijk monarch had toegekend. Lodewijk wilde een onafhankelijke koning zijn; hij koesterde romantisch-naïeve idealen over

32 Van Hogendorp, *Journal d'Adrichem*, 234.

33 Van Sas, 'Een Amsterdamse realist', 65.

34 Van Raalte, 'De ministerraad onder Lodewijk Napoleon', 19-20.

35 Roelevink, 'Lodewijk Napoleon als wetgever en uitvoerder', 185.

Afb. 18 Staatsieportret van koning Lodewijk Napoleon, Rijksmuseum, Amsterdam, SK-A-653-00.

een nationale Hollandse monarchie. Hoewel Lodewijk de monarchale stijl volgde van de keizer van Frankrijk, ergerde Napoleon zich toch aan zijn broer, omdat deze de onafhankelijkheid en eigen identiteit van zijn Hollandse koninkrijk benadrukte. Dat gold bijvoorbeeld voor de Orde van de Unie, waar Napoleon bezwaar tegen aantekende, maar die Lodewijk toch doorzette. Bij de eerste plechtige uitreiking in februari 1807 kregen 530 onderdanen een onderscheiding. Gogel ontving als minister van Financiën een onderscheiding in de hoogste categorie, het grootkruis van de orde der Unie.³⁶ Om de eigen identiteit van de nationale monarchie te bevorderen, richtte de koning in 1808 ook een Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schone Kunsten op. Hij wilde zich omringen met intellectuelen, geleerden en kunstenaars.

³⁶ Op 7 januari 1807 was Gogel al benoemd tot Ridder in de koninklijke orde van verdienste, NA, Gogel, inv. nr. 1.

De koning had zijn behartiging van de nationale belangen tegenover de keizer kunnen uitbuiten bij zijn ministers en de publieke opinie, maar daarvoor was hij niet handig genoeg en was hij te weinig een bindende figuur. De slechte verhouding met de keizer tastte het prestige van Lodewijk aan en leidde tot conflicten met zijn ministers omdat de koning Napoleons druk op hen afreageerde. Twee belangrijke onderwerpen waarover verschil van mening ontstond, raakten direct het beleid van Gogel. De keizer stelde militaire eisen die bezuinigingen op uitgaven voor oorlog en marine onmogelijk maakten. Verder voerde Napoleon in november 1806 het Continentale Stelsel in, waardoor de handel met Engeland werd verboden.

Na het omsmelten van ambtsketens volgden meer gebaren voor de beeldvorming van een 'goede koning'. Lodewijks bezoeken aan Leiden na de kruitramp van 1807 en aan de Betuwe na de overstromingen in 1808 en 1809 pasten in deze strategie en werden publicitair uitgebuit. Gogel kreeg met de Leidse kruitramp te maken, omdat hij al de dag na de ramp de opdracht kreeg om 'onverwijld' 100.000 gulden aan de stad ter beschikking te stellen.³⁷ Later moest hij ervoor zorgen dat Leiden voor tien jaren vrijstelling kreeg van allerlei belastingen.³⁸ Toch bereikte Lodewijk zo geen goede beeldvorming.³⁹ Natuurlijk werkte zijn medeleven wel in zijn voordeel, maar het beeld werd toch meer overheerst door negatieve zaken, zoals zijn gezinsleven. Lodewijks huwelijk was slecht en nadat in mei 1807 zijn oudste zoontje Charles overleed, vertrok zijn vrouw Hortense naar Frankrijk; zij zou pas in 1810 voor korte tijd terugkeren. Ook bestond er algemene wrevel, niet alleen over de veelvuldige afwezigheid van de koning door zijn reizen naar het buitenland, maar vooral over de pracht en praal van zijn paleizen en over zijn vele verhuizingen.

Tijdens een langdurig verblijf in het zuiden van Frankrijk in de zomer van 1807 berichtte de koning aan de minister van Binnenlandse Zaken Johan Mollerus dat hij de winter niet in het volgens hem ongezonde Den Haag wilde doorbrengen, maar dat hij zich met zijn hof en de staatssecretarie in Utrecht wilde vestigen.⁴⁰ Hij gaf Mollerus de opdracht om tien door hem aangewezen panden aan te kopen.⁴¹ Aanvankelijk zou alleen de staatssecretarie meeverhuizen, maar vervolgens kwamen daar alle ministeries en diensten bij. Mollerus mocht verder niemand inlichten, zeker Gogel niet. De koning vreesde de kritiek van zijn strenge minister van Financiën die zonder twijfel voor de hoge kosten zou waarschuwen. Ook voorzag hij dat de Haagse bevolking teleurgesteld zou zijn. Op nieuwsgierige vragen moest het antwoord maar zijn dat de panden bestemd waren voor het onderbrengen van een legeronderdeel. Een maand later gaf de koning echter toch opdracht aan Mollerus om de autoriteiten in Den Haag ervan op de hoogte te stellen dat hij de winter in Utrecht zou doorbrengen. Tegelijkertijd liet hij aankondigen dat Utrecht slechts

37 Decreet van de koning, 13 januari 1807, NA, Binnenlandse Zaken, inv.nr. 833.

38 Voordracht aan Wetgevend Lichaam, 25 februari 1807, koninklijk decreet 6 maart 1807, aangehaald in Knappert, *De ramp van Leiden*, 87.

39 Jourdan, 'Staats- en natievorming', 145.

40 Colenbrander, *Schimmelpenninck en koning Lodewijk*, 149.

41 De koning aan Mollerus, 30 juni 1807, NA, Mollerus, inv.nr. 26, ook in GAGN, deel 5, band 1, 303-304.

een tussenstation zou zijn en dat hij uiteindelijk 'la résidence' in Amsterdam zou vestigen.⁴² Uit de brief blijkt dat hij daarmee niet alleen het hof, maar ook het regeringsapparaat bedoelde. Eind november bevestigde de koning zijn keuze voor Amsterdam in zijn jaarlijkse boodschap aan het Wetgevend Lichaam, over het tijdstip van uitvoering bleef hij nog vaag.⁴³ Volgens de koning bracht de nieuwe eenheidsstaat met zich mee dat het regeringsapparaat moest worden gevestigd in de grootste en rijkste stad met de meeste invloed. Het zou Lodewijks derde verhuizing worden. Hij had na zijn komst in 1806 voorlopig zijn intrek op Huis in 't Bosch genomen, maar al na enkele weken wees hij de gebouwen rond het Haagse Binnenhof als zijn paleis aan. Gogel had als commissaris voor de gebouwen de verplaatsing moeten regelen van ministeries en instellingen rond het Binnenhof. Hij had tal van andere gebouwen moeten aankopen.⁴⁴ Daarna verhuisde de koning eind oktober 1807 naar Utrecht, wat aanzienlijke extra kosten met zich meebracht. Het was een voorbeeld van Lodewijks grilligheid en inefficiëntie. Zoals de koning al voorspeld had, liet Gogel zijn zorg over de hoge kosten blijken. Gogel constateerde ook dat hij 'de voormalige Loterijzaal' (de huidige Ridderzaal) en enkele andere panden 'in zulk een vervallen toestand' gevonden had, dat hij zich 'bezwaard zoude vinde eenige voordracht tot derzelver herstelling te doen'.⁴⁵ Voor hem was blijkbaar de historische waarde gering, want hij stelde voor tot afbraak van de gebouwen over te gaan.⁴⁶ Het materiaal dat daarbij beschikbaar kwam, kon in partijen aan de meestbiedende worden verkocht. Een andere mogelijkheid was om het te gebruiken bij de bouw van ministeriële bureaus in Utrecht. Gogels plan werd niet uitgevoerd; Lodewijk droeg hem op de herstelwerkzaamheden toch te laten uitvoeren.

Terwijl Gogel in januari 1808 nog in de veronderstelling verkeerde dat na de koning, het hof en de secretarie ook het rijksapparaat in zijn geheel eerst nog naar Utrecht zou gaan, concretiseerde Lodewijk kort daarna al zijn plan om de regeringszetel direct in Amsterdam te vestigen. Enkele ministers, onder wie Gogel, werden zich bewust dat ze zich met talmen de verhuizing naar Utrecht konden besparen. Al in april 1808 verliet de koning Utrecht. Het nieuwe paleis dat hij daar had laten bouwen, deels met gebruikmaking van de bestaande bebouwing, werd tot een 'pied-à-terre' gedegradeerd.⁴⁷ Hij dwong het stedelijk bestuur van Amsterdam hem het oude, glorieuze Stadhuis af te staan dat hij als paleis liet inrichten. Dat wekte in alle kringen van de Amsterdamse bevolking ontstemming.⁴⁸ De eerste

42 De koning aan Mollerus, 7 augustus 1807, NA, Mollerus, inv.nr. 26, ook in ibidem, 307-308. Volgens Smit was de verhuizing van de regeringszetel naar Amsterdam niet erg omstreken, alleen Den Haag was tegen (Smit, *Het belang van het Binnenhof*, 99). Mijn indruk is dat er wel veel kritiek was op de verspilling van geld die de verhuizing met zich meebracht, ook omdat Utrecht nog als tussenstation fungeerde.

43 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 2, 148.

44 Mollerus aan Gogel, 7 juli 1806, NA, Gogel, inv.nr. 39; aanschrijving van de commissarissen voor de gebouwen, 7 juli 1806, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 1150, ook in Peters, *De landsgebouwen te 's Gravenhage*, bijlage C, 208-209.

45 Rapport van Gogel aan de koning naar aanleiding van de inspectie van het paleis op het Binnenhof, 23 januari 1808, in: ibidem, bijlage E, 212-214.

46 Smit kent aan Gogels advies een symbolische betekenis toe en gebruikt het als beginpunt van zijn twee eeuwen geschiedenis van het Binnenhof: *Het belang van het Binnenhof*, 9.

47 Evers, *Utrecht als koninklijke residentie*, 42.

48 Brugmans, *Geschiedenis van Amsterdam*, deel 5, 57.

hoffersten werden door een deel van de burgerlijke elite geboycot.⁴⁹ In de stad verschenen pamfletten met protesten: 'het achtste wereldwonder gaat naar den donder, het worde de woning van onzen lamme koning'.⁵⁰ (De rechterarm van de koning was verlamd). De koning nam het bastion van de stedelijke regenten als paleis in gebruik. Dat was een symbool voor het einde van de Nederlandse Republiek, zoals de Britse historicus Jonathan Israel heeft betoogd.⁵¹ Het was zelfs in twee opzichten een symbool. Niet alleen was de monarchie in de plaats van de republiek gekomen, maar ook had het centrale gezag het gewonnen van het particularisme van de stedelijke regenten. Ook voor Gogel gold een dergelijke symboliek in die zin dat hij de centralisatie zodanig toejuichte dat hij de overgang van een republiek naar een monarchale staatsvorm op de koop toenam.

Intussen droegen de verhuizingen bij aan het negatieve beeld van een wispelturige en verspillende Lodewijk. Zijn onzekerheid nam toe en begin 1808 fulmineerde de koning tegenover zijn nieuwe minister van Justitie Van Maanen over binnenlandse onrust en Franse spionnen.⁵² De koning eiste dat de hand werd gehouden aan een decreet dat al in juli 1806 was uitgevaardigd tegen de verspreiding van drukwerk dat de 'zekeerheid van de staat' bedreigde.⁵³ Hij werd steeds kritischer over de pers. Ook de *Koninklijke Courant* moest het ontgelden, Fijnje verdiende 'une punition exemplaire' voor ontijdige publicaties, gebaseerd op lekken vanuit het hof.⁵⁴ Lodewijk is wel vergeleken met een drenkeling, die niet kon zwemmen, wanhopig om zich heen sloeg en toch al dieper en dieper zonk. Tegelijkertijd was deze drenkeling er vast van overtuigd dat hij wel degelijk kon zwemmen.⁵⁵ Daar past het beeld bij dat Van Sas met een hedendaagse term van hem heeft geschetst, namelijk van 'Lodewijk de loser'.⁵⁶

In deze onzekere politieke constellatie met een onberekenbare koning was voor Gogel de belangrijkste vraag hoe als minister te overleven om toch de eenheidsstaat te kunnen uitbouwen. Niemand was zeker van zijn bestaan, ook de koning zelf niet die de nukken van zijn broer moest ondergaan. In deze situatie gebruikte Gogel opnieuw het beeld van de non-politicus dat hij al eerder zelf had gecreëerd. Dat was het beeld van de koopman die tegen zijn zin in politiek en bestuur verzeild was geraakt, van de deskundige die niet van de politiek hield, en die vooral in de financieel-technische opbouw van de eenheidsstaat geïnteresseerd was. Daardoor was er politiek moeilijk vat op hem te krijgen. Hij kon zich dan ook onder de monarchie van Lodewijk Napoleon lange tijd handhaven. Paradoxaal genoeg bewees hij daarmee opnieuw de meest politieke staatsman van het Bataafs-Franse tijdvak te zijn, die hardnekkig zijn idealen bleef nastreven.

49 Poell, 'Het einde van een tijdperk', 475.

50 Meeuwse (ed.), *Lodewijk Napoleon*, 66.

51 Israel, *The Dutch Republic*, 1130.

52 Kluit, *Van Maanen*, 243.

53 Mathijssen, 'Manuscriptkeuringen en boekverboden', 67.

54 De koning aan Van Maanen, 3 juni 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 436, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 249.

55 Sillem, 'Hendrik van Stralen', 107.

56 Van Sas, 'Lodewijk de loser'.

GOGELS ACTIVITEITEN ALS MINISTER: CONSOLIDATIE

Toen Gogel na zijn terugkeer uit Parijs in juni 1806 bij zijn ministerie de stand van zaken opnam, constateerde hij dat er geen geld was om de maand daarna de ambtelijke salarissen uit te betalen. Hij liet ambassadeur Brantsen weten dat deze rekening moest houden met een sterk vertraagde uitbetaling van zijn daggelden als buitengewoon lid van de onderhandelingsdelegatie. 'Nimmer zyn wy zo arm geweest als thans', constateerde Gogel. Hij hoopte dan ook dat de keizer bijstand zou bieden, anders zou het land onbestuurbaar worden.⁵⁷ Dat was hopen tegen beter weten, want in de laatste dagen voor zijn vertrek uit Parijs had de nieuwe koning aan Napoleon al zonder resultaat om een verlichting van de financiële lasten gevraagd.

Reeds enkele dagen na zijn terugkeer legde de minister een nota over de actuele financiële situatie aan Lodewijk voor.⁵⁸ Gogels belangrijkste boodschap was opnieuw, dat voor een fundamentele verbetering de keizer de bondgenootschappelijke lasten moest verminderen. De koning begreep de ernst van de situatie en besprak Gogels nota direct na de inhuldiging al op 24, 25 en 26 juni met zijn ministers en naaste financiële adviseurs. Hij besloot tot een uitgavenplafond van 55 miljoen gulden.⁵⁹ Rekening houdend met het bedrag aan te betalen rente van 35 miljoen resteerde er dan 20 miljoen voor de overige uitgaven. Drastische bezuinigingen, vooral op de uitgaven van de ministeries van Oorlog en Marine, waren nodig.

Gogel had bij zijn eerste gesprekken in Parijs aan de koning verteld dat hij met zijn belastingplan van 1805 tot het uiterste was gegaan en dat hij de belastingen 'excessivement oppressives pour le peuple' vond.⁶⁰ Zelfs toen had hij een rentebelasting niet serieus overwogen, hoewel Napoleon daar een aantal malen op had aangedrongen. Hoe hoog de financiële nood was gestegen, bewijst het feit dat hij nu in 1806 – zij het na grote aarzeling – toch het voorstel indiende van een rentebelasting van vijf miljoen gulden, eenvoudig te innen door twee jaar lang twintig procent van de verschuldigde rente op staatsleningen niet uit te betalen. In de vergadering van koning, ministers en staatsraden van 14 juli was er steun voor Gogels voorstel. Als enige voerde Goldberg, voorzitter van de sectie Financiën van de Staatsraad, een felle oppositie tegen de aarzelende voorstanders. Het resultaat was dat men eenstemmig besloot Goldberg te volgen en af te zien van de rentebelasting.⁶¹ Gogel moest nu zorgen voor alternatieve dekking door verhoging van andere belastingen, die hij zelf toch al erg hoog vond.⁶² Daarmee was voor de regeerperiode van Lode-

57 Gogel aan Brantsen, 26 juni 1806, NA, Brantsen, inv.nr. 35.

58 Verslag van Gogel over de actuele financiële situatie, 21 juni 1806, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 356, 24 juni 1806, litt A1.

59 Samenvatting van het overleg met de koning op 24, 25 & 26 juni 1806, NA, Gogel, inv.nr. 30; koninklijke besluiten, 10 juli 1806, litt. C2, resp. 11 juli 1802, litt.C3, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 356, alle stukken aangehaald in Pfeil, 'Tot redding', 479.

60 Gogel aan de koning (Note sur la situation financière de la Hollande), 2 juni 1806, aangehaald in GAGN, deel 5, band 1, 215-218, inzh. 216.

61 Pfeil, 'Tot redding', 479-480, zie voor verslag van het overleg van de Staatsraad, NA, Goldberg, inv.nr. 223C.

62 De koning aan het Wetgevend Lichaam, 14 juli 1806, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 356, 14 juli 1806, litt. D; Besluit wetgevend lichaam, 24 augustus 1806, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.

wijk de rentereductie van de baan. Wel bleef Napoleon er zijn broer van tijd tot tijd mee bestoken. In november 1807 deed de keizer zelfs de suggestie om niet minder dan de helft van de rente op de staatsschuld tijdelijk te schrappen om aan zijn militaire eisen te voldoen. De kabinetsraad wees het voorstel met een grote meerderheid af.⁶³ De koning deed in 1808 aan het Wetgevend Lichaam de toezegging nooit te zullen overgaan tot de zo gevreesde maatregel.⁶⁴ De financiële situatie was echter zo nijpend dat er weliswaar geen formele rentereductie plaatsvond, maar dat de rentebetaling noodgedwongen werd uitgesteld.

Door het dreigende staatsbankroet was Gogel er veel aan gelegen zijn belastingplan volledig te handhaven en ook het laatste onderdeel, de verponding, snel te verwezenlijken. Het verpondingsplan ondervond veel tegenstand van de grootgrondbezitters in de landgewesten. Nadat Lodewijk was teruggekeerd van zijn lange verblijf in het buitenland, kwam hij aan de bezwaren tegen de verponding tegemoet. Tevens werd de indirecte belasting op het gemaal fors verlaagd.⁶⁵ Dat alles gebeurde tegen de zin van Gogel, die zijn eigen maatregelen krachtig verdedigde. Op 20 januari 1807 stemde het Wetgevend Lichaam met het herziene voorstel van de verponding in, waarmee het sluitstuk van het belastingplan was aangenomen. De kritiek hield echter aan. Gogel klaagde bij de koning niet alleen over de tegenwerking van grootgrondbezitters, maar ook over die van de landdrosten, die na een bestuurlijke hervorming de leiding in de gewestelijke departementen hadden gekregen. Hij liet zich door de tegenstand echter niet van zijn stuk brengen. Gogel, met een zinspeling op zijn naam ook wel 'de financiële goochelaar' genoemd, nam alle hindernissen en voerde de wet uit.⁶⁶ In september 1808 kreeg Gogel echter een zware teleurstelling te verwerken. Er was een bezwaar ingediend dat bij toekenning tot een forse tegenvaller voor de schatkist zou leiden, de opbrengst van de verponding zou daardoor afnemen van twaalf naar negen miljoen gulden.⁶⁷ Schrijnend was vooral dat Gogels collega's Van Maanen en Van Leyden het grotendeels met hem eens waren, maar voordat hun advies ook maar was uitgebracht, had de koning al negatief voor Gogel en de schatkist beslist.⁶⁸ Een complicatie was ook nog dat voor de uitvoering van de grondbelasting een kadaster nodig was om het onroerend goed in kaart te brengen. Een kadaster had Gogel pas eind 1808 gereed, zodat de verponding eerst in 1809 volledig kon worden ingevoerd.

Gogel moest meemaken, dat Lodewijk in september 1808 een commissie benoemde voor de evaluatie van het belastingstelsel, omdat het volgens de koning voor sommigen te drukkend was.⁶⁹ Aan Gogel vertrouwde hij dit onderzoek niet toe, omdat hij wist dat de minister zijn belastingmaatregelen niet wilde versoepelen. De koning zou in zijn memoires schrijven dat Gogel een uitstekende minister

nr. 356, 24 augustus 1806, litt. D1, ook aangehaald in Pfeil, 'Tot redding', 479.

63 Colenbrander, *Schimmelpenninck en koning Lodewijk*, 159.

64 Wichers, *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon*, 101.

65 Pfeil, 'Tot redding', 452.

66 Wichers, *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon*, 82.

67 Gogel aan Van Maanen, 13 september 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 234.

68 Van Maanen aan Gogel, 14 september 1808, NA, Gogel, inv.nr. 44.

69 GAGN, deel 5, band 2, 433 noot.

van Financiën was, maar alleen oog had voor de belangen van de schatkist. Gogel was een 'travailleur infatigable et versé dans le système des impôts, excellent ministre des contributions, honnête, patriote, d'une grand fermeté'.⁷⁰ De koning onderkende niet dat zijn minister in een onmogelijke positie verkeerde en gezien de erbarmelijke financiële situatie wel voet bij stuk moest houden tegenover de vele aanvallen op zijn stelsel. Gogel was immers de enige die de belangen van de schatkist voluit verdedigde.

De in mei 1808 ingestelde commissie die het belastingstelsel moest doorlichten stond onder voorzitterschap van Van Stralen, met wie Gogel onder Schimmelpenninck nauw had samengewerkt. Gogel liet de koning weten dat hij zich gegriefd voelde over de instelling van de commissie en over de verplichting om Van Stralen de nodige inlichtingen te verstrekken.⁷¹ Het koninklijk besluit werd echter niet veranderd. Gogel had de opdracht om informatie te verstrekken maar uit te voeren. Dit meningsverschil tussen de koning en Gogel was niet meer dan een storm in een glas water, omdat de commissie-Van Stralen weinig resultaat boekte. Wel schaadde het opnieuw de verhouding tussen koning en minister van Financiën. Lodewijk had nog eens laten blijken dat hij de minister niet als een zelfstandig bewindsman zag. 'La chose la plus essentielle dans mon gouvernement, c'est que les ministres et les chefs des différentes administrations aillent dans le même sens, pensent et agissent comme moi pour les affaires publiques'.⁷² Gogel eiste voor zichzelf een positie op als zelfstandig denkend bewindsman die slecht paste in de autoritaire monarchie die Lodewijk voor ogen stond.

Verder had Gogel kritiek op het Wetgevend Lichaam dat volgens hem federalistische neigingen vertoonde. Zijn verwijt was dat het een volwaardige parlementaire rol wilde vervullen, terwijl de constitutie dat volgens hem niet toestond.⁷³ Het Wetgevend Lichaam had weliswaar weinig armslag gekregen, maar het was geen stempelmachine. Door commentaar op wetsontwerpen konden de leden wijzigingen in een voorstel afdwingen, alvorens zij hun goedkeuring gaven.⁷⁴

Bij alle politieke verwickelingen over het belastingstelsel ging Gogel door met de opbouw van zijn belastingdienst. Hij kon zich boos maken over andere ministers die zonder overleg personeel bij hem wegkaapten, getuige een persoonlijk briefje aan zijn collega Van der Heim, toen twee van zijn medewerkers ontslag hadden gevraagd 'als zynde by UE geengageerd te werken'.⁷⁵ Het waren 'beide knappe lieden waardoor den dienst by my zal lyden, of ten minste wederom door andere ongeroutineerden moet worden vervuld. Aan beide heb ik deze honorabele demissie verleend doch moet ik u vriendelijk verzoeken niet verder by my te recru-

⁷⁰ Bonaparte, *Documens historiques*, deel 2, 57.

⁷¹ Gogel aan de koning, 23 augustus 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 432-433, en in Sillem, *Gogel*, 61-62.

⁷² De koning aan Gogel, 7 september 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 435-436 en in Sillem, *Gogel*, 63-64.

⁷³ Begeleidende brief van Gogel aan de koning bij een rapport, 13 mei 1808, in: *ibidem*, 414-416, ook aangehaald in Verberne, *Gogel en de uniteit*, 21.

⁷⁴ Roelevink, 'Lodewijk Napoleon als wetgever en uitvoerder', 179-180.

⁷⁵ Gogel aan Van der Heim, 26 augustus 1808, NA, Van der Heim, inv.nr. 23.

teeren immers niet zonder dat wy elkander vooraf gesproken hebben.’

Gogel onderhield ook buiten het ministerie contact met zijn ambtenaren, niet alleen met zijn secretaris-generaal Canneman, maar ook met anderen. Zo herinnerde een zoon van de belastingambtenaar Rochussen zich uit zijn jeugd de gesprekken van zijn vader in deze tijd met diens huisvrienden Gogel, Copes van Cattenburgh en Hanegraaff over financiën, belastingen en staatkunde. Het zoontje was daar vaak bij aanwezig en die ervaring had volgens hem misschien wel bijgedragen aan zijn eigen carrière als belastingambtenaar en minister.⁷⁶ Tekenend was het overigens onbewezen verhaal dat Gogel soms de traktementen van bepaalde ambtenaren uit eigen middelen betaalde, wanneer de overheidskas weer eens geheel was uitgeput.⁷⁷ Dit wijst in elk geval op een goede relatie tussen Gogel en zijn ambtenaren. Die was ook nodig bij de moeilijkheden die hij bij de belastinginning ondervond. Toen Gogel op zijn loopbaan terugkeek, schreef hij daarover: ‘de Minister moet de Vader der Ambtenaren zijn, dan kan hij veel van hen gedaan krijgen’ en op een andere plaats: ‘de ambtenaren moeten de kinderen des ministers zijn, – straf zij zijne hand, maar tevens toegevend, billijk en rechtvaardig.’⁷⁸

Veel tegenstand was er bij de belastingbetalers, die maar moeilijk konden wennen aan het nieuwe belastingstelsel en de strikte handhaving van de maatregelen.⁷⁹ Er waren opstootjes bij veilingen van in beslag genomen panden en grond. De onrust deed zich echter vooral voor bij de inning van de accijnzen, in het bijzonder bij de accijns op gemalen graan. Niet alleen ging het hier om een eerste levensbehoefte, maar deze belasting had ook de sterkste tariefverhoging ondergaan na de invoering van Gogels stelsel. De controlerende belastingambtenaren kregen regelmatig met felle reacties uit de bevolking te maken en meer dan eens raakten ze bij de uitoefening van hun functie gewond, in enkele gevallen bezweken ze zelfs aan hun verwondingen. Los van concrete incidenten waren er ook algemene acties tegen het belastingapparaat, vernielingen van gebouwen en molestering van ambtenaren. Soms hadden deze protesten een politieke lading en was er kritiek op de koning en de keizer. De belastingprotesten droegen bij aan een maatschappelijk klimaat met onrust en oproer. De protesten hadden weinig invloed op Gogel. Hij liet hard optreden tegen smokkelhandel, gericht op ontduiking van de accijnzen. In oktober 1807 kwamen zijn ambtenaren in het oosten van het land een uitgebreid smokkelnetwerk op het spoor dat leidde tot inkomstenderving voor het rijk, maar dat ook het bestaan van de nijverheid bedreigde. Gogel besloot in overleg met de minister van Oorlog een kordon van gendarmes langs een groot deel van de oostgrens te plaatsen om de frauduleuze invoer tegen te gaan. Deze gendarmes ondervonden veel moeilijkheden bij hun werk, dat na een half jaar dan ook gestaakt werd, waarna Gogel echter zorgde voor een speciaal legeronderdeel, het Corps grensjagers, dat voor de grensbewaking steun gaf aan de fiscale ambtenaren.

Gogel deed er alles aan om maximale inkomsten binnen te halen. Al in de zomer

76 Reinsma (ed.), ‘De autobiografie van Rochussen’, 57.

77 Sillem, *Gogel*, 90.

78 Gogel, *Memoriën*, 221, resp. 102.

79 De volgende alinea is gebaseerd op Joor, *De Adelaar en het Lam*, 390-399 en 407-413.

van 1806 bleek namelijk dat het in juli afgesproken uitgavenplafond overschreden zou worden. Het streven naar bezuinigingen bleek een doodlopende weg. Toen Pruisen in augustus Frankrijk de oorlog verklaarde, waren alle militaire bezuinigingen ondenkbaar geworden. Bovendien stegen personele uitgaven door de uitbreiding van staatstaken en het daarmee gepaard gaande bureaucratisch centralisme. Ook was Lodewijk niet geneigd te bezuinigen op de pracht en praal van zijn paleizen en hofhouding. Integendeel, naast de paleizen in Utrecht en Amsterdam had hij buitenverblijven in het Huis in 't Bosch, Het Loo en Soestdijk, terwijl hij daarna zijn oog nog liet vallen op verblijven in Haarlem en Amelisweerd.

De bezuinigingscommissies die de koning in 1807 en 1808 instelde, leidden niet tot enig concreet resultaat. Dat gold ook voor een plan van Van Maanen voor een vereenvoudiging van de rechterlijke macht, dat deze op verzoek van de koning opstelde en waar Gogel persoonlijk aan meewerkte. Gogel had niet alleen vanuit financieel oogpunt interesse voor dit plan. In de herfst van 1804 had hij ook al belangstelling voor de rechterlijke organisatie en codificatie van de wetgeving getoond, toen hij constitutionele schetsen opstelde. Daar kon hij nu op teruggrijpen. Gogel vatte voor Van Maanen niet alleen zijn ideeën samen, maar voegde ook een schets van een mogelijke rechterlijke organisatie bij.⁸⁰ Hij constateerde dat hun denkbeelden sterk overeenkwamen.⁸¹ Het overleg van beide ministers leidde tot een rapport over een nieuwe rechterlijke organisatie en een uniform procesrecht dat Van Maanen in 1808 presenteerde. Het had veel invloed op de lopende discussie over een nieuw wetboek van een staatscommissie, dat echter als gevolg van de inlijving niet meer werd ingevoerd.⁸² Wel vergemakkelijkte de codificatie die onder Lodewijk Napoleon tot stand kwam de verwezenlijking van wetgeving onder koning Willem I.⁸³

Aangezien er van bezuinigingen weinig terecht kwam en de belastingschroef tot het uiterste was aangedraaid, bleef als middel om de financiële tekorten te dekken niets anders over dan leningen. Het was Lodewijk al snel duidelijk, dat Gogel strikte opvattingen had over het leningenbeleid. Dure leningen vond de minister uit den boze en om deze te vermijden achtte hij soms enige druk op de kredietverschaffers nodig. Lodewijk zag liever overleg met financiers over de voorwaarden waarop zij bereid waren leningen te verstrekken. Hij vatte dit verschil in aanpak op als een verschil in deskundigheid. Gogel zou onvoldoende deskundig zijn om voor de financiers aantrekkelijke voorwaarden en constructies te bedenken. Hij vergat daarbij, dat Gogel jarenlang als agent en minister transacties op de geld- en kapitaalmarkt had laten verrichten en deze als verbindingsman van het Staatsbewind zelf ook had uitgevoerd. De koning liet staatsraad Voûte een lening ontwerpen, die wel moest slagen, maar die voor de staat ook zeer hoge kosten met zich meebracht. Voûte trad hier meer op als een handige effectenmakelaar dan als een bewindsman

80 Gogel aan Van Maanen, 22 september 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 436.

81 Gogel aan Van Maanen, 26 september 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 436, ook aangehaald in Van Boven, *De rechterlijke instellingen*, 210.

82 Van Boven, *De rechterlijke instellingen*, 209-226.

83 Van den Berg, 'Codificatie en staatsvorming', 176.

die het belang van de staat voor de lange termijn in het oog hield. Eind maart 1807 ging het voorstel van de lening naar het Wetgevend Lichaam. In een begeleidende missive stelde de koning dat het onder de raadpensionaris ingevoerde belastingstelsel 'de eenige steunpilaar van de Staat is, en aan de kunde, geest van volharding en het karakter van onzen tegenwoordigen Minister van Financiën eer aandoet'.⁸⁴ Hij kondigde echter ook aan dat de last van de financiën te zwaar was voor één man en dat hij daarom besloten had 'een der Staatsraden met de directie van 's Lands Schatkist te belasten, zoodanig echter dat dezelve steeds in het Ministerie van Financiën begrepen zij'. Voûte werd als directeur-generaal van de publieke schatkist ook belast met de redactie van de jaarlijkse begroting van staatsuitgaven. In zijn memoires stak de koning de loftrumpet van Gogel en Voûte, 'si l'on eût pu réunir les qualités des deux dans une seul personne, on aurait eu un ministre des finances parfait'.⁸⁵ De nogal hypocriete lof hield natuurlijk meteen ook forse kritiek op Gogel in. De minister was verontwaardigd over de benoeming van Voûte, hoewel hij respect voor hem had. Hij had hem indertijd, in 1798, nog voor de functie van agent van Nationale Economie aanbevolen. Lodewijk had wekelijks contact met Voûte buiten Gogel om. Wel rapporteerde Voûte regelmatig aan Gogel en overlegde hij veel met de minister.⁸⁶ De mening van Van Hogendorp dat Gogel als minister met de benoeming van Voûte drie kwart van zijn macht had verloren, lijkt dan ook sterk overdreven.⁸⁷

Na de lening van maart 1807 nam het bewind van Lodewijk nog verschillende malen zijn toevlucht tot noodoplossingen en gekunstelde constructies op de geld- en kapitaalmarkt. Voûte voerde vaak geheime transacties uit, maar Gogel was daar meestal wel degelijk bij betrokken. Ook tussen Voûte en de koning ontstonden in de loop van de tijd wrijvingen. Zo kritiseerde Voûte tegenover Gogel de grote verwachtingen van de koning van het mortificatiefonds.⁸⁸ Onder Schimmelpenninck had Gogel dit fonds, dat een voortzetting was van het geheime fonds waar hij eerder mee had gewerkt, van een nieuw reglement voorzien. De koning had het mortificatiefonds in mei 1807 verzelfstandigd en buiten het ministerie geplaatst.⁸⁹ Van de plannen van de koning om met behulp van dit fonds de staatsschuld af te lossen, kwam weinig terecht, omdat de financiële middelen nu eenmaal ontbraken. Voûte klaagde ook bij Gogel over de '100 en meer adviseurs' die de koning over financiële zaken raadpleegde, wat tot 'een ontspoord beleid' leidde.⁹⁰ Gogel zal met voldoening de brieven van november 1808 hebben gelezen waarin de koning aan hem meldde dat hij met Voûte van mening verschilde over de aanpak van de financiering in 1809 en waarin hij de mening van Gogel daarover vroeg.⁹¹

De koning tastte de eenheid van het financiële beheer verder aan door de benoe-

84 Missive van de koning aan het Wetgevend Lichaam, 28 maart 1807, NA, Röell, inv.nr. 79.

85 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 2, 58.

86 Bijvoorbeeld: Voûte aan Gogel, 22 juni 1808, NA, Gogel, inv.nr. 35.

87 Van Hogendorp, *Journal d'Adrichem*, 19 en 34.

88 Voûte aan Gogel, 27 augustus 1808, NA, Gogel, inv.nr. 35.

89 Pfeil, 'Tot redding', 506.

90 Voûte aan Gogel, 27 augustus 1808.

91 De koning aan Gogel, 8 en 16 november 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39.

ming van staatsraad Cornelis Charles Six van Oterleek tot zelfstandige directeur-generaal van de publieke schuld. Deze kreeg de politieke verantwoordelijkheid voor de aflossing van de staatsschuld en de rentebetaling. Gogel bleef wel sterk betrokken bij het beleid van de directeuren-generaal. Evenals Voûte had ook Six namelijk veel respect voor Gogel, hij overlegde eveneens vaak met de minister.⁹² Verder had Gogel veel contact met zijn oude vriend Saportas, die door Voûte bij de transacties op de geld- en kapitaalmarkt werd ingeschakeld.⁹³ Zo bleef Gogel in de praktijk de spin in het financiële web, hoe de formele relaties ook waren geregeld.

De verhouding tussen koning en minister kwam ook onder druk door een moeizame discussie in november 1807 over een voorstel van Lodewijk om de domein-opbrengsten te gebruiken als dekking voor de rente op een nieuwe lening. De minister zag weinig in het voorstel, omdat vele domeinen aan gemeenten waren overgedragen of al met een hypotheek bezwaard waren door een lening van 1801 waar Gogel zich destijds als agent heftig tegen had verzet.⁹⁴ In de maanden daarna voerden de koning en Gogel een zeer geprikkelde correspondentie over dit onderwerp.⁹⁵ Uiteindelijk werd op de niet-verhypothekeerde domeinen een lening van zes miljoen gulden uitgeschreven, waarvan echter maar tien procent werd geplaatst.⁹⁶ Tezelfdertijd gelastte de koning de minister van Financiën om een voorstel te doen voor een eenvoudiger bestuur van de domeinen, waarmee hij ook voor dit dienstonderdeel op een verzelfstandiging aanstuurde.⁹⁷

Bij al deze onaangenaamheden was voor Gogel de voldoening des te groter, toen hij in 1808 een volledige rekening met de uitgaven en inkomsten van de staat over het jaar 1806 kon presenteren. Als symbool van de voltooiing van het financiële unificatieproces markeerde deze rekening voor hem het hoogtepunt van zijn loopbaan.⁹⁸ Het exemplaar voor de koning was met grote zorg uitgevoerd. 'Deze rekening, Sire, is de eerste algemene rekening die ooit in dit rijk is opgesteld', aldus een trotse Gogel in de aanbiedingsbrief van 7 maart 1808 waarmee hij zijn *Compte général du trésor public pour l'an 1806* aan de koning aanbood. Teleurstellend was dat zijn meesterstuk weinig indruk maakte op de koning, die het moeizame unificatieproces niet had meegemaakt, en anders dan Gogel weinig waarde toekende aan de doorzichtigheid van de overheidsfinanciën. In maart 1809 kon Gogel de nog completere *Jaarrekening over 1807* aanbieden.⁹⁹ Voor Gogel was het echter een domper dat de koning eerder al had besloten om in de toekomst het opstellen van de jaarlijkse rekening aan een nieuw op te richten Hof van Rekeningen op te dragen. Dit Hof moest buiten de minister van Financiën om rechtstreeks verslag

92 Bijv. Six aan Gogel, 18 en 24 juli 1808, NA, Gogel, inv.nr. 40.

93 Bijv. Saportas aan Gogel, 1 december 1808, NA, Gogel, inv.nr. 40.

94 De koning aan Gogel, 15 november 1807, Gogel aan de koning, 22 november 1807, de koning aan Gogel, 29 november 1807, alle in NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in GAGN, deel 5, band 1, 345-346, resp. 346, resp. 350.

95 De koning aan Gogel, 20 januari 1808; Gogel aan de koning, 22 januari 1808, beide in NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in GAGN, deel 5, band 2, 392-393, resp. 394-395.

96 Lening van 1 april 1809, zie GAGN, deel 5, band 1, xxxviii.

97 Koninklijk besluit, 23 maart 1809, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 187.

98 Fritschy, 'Gogels *Compte rendu au Roi*', 201.

99 Aanbiedingsbrief bij *Algemene Rekening over de geldmiddelen voor het jaar 1807* (Den Haag 1809), NA, Gogel, inv.nr. 33.

aan de koning uitbrengen. Dat stelde de vorst in staat een eigen financiële politiek te voeren en uitgaven te doen zonder dat de lastige minister Gogel hem op de vingers kon kijken.¹⁰⁰

Gogel schetste in de jaarrekening over 1807 ook de stand van zaken bij een ander onderdeel van de financiële unificatie, namelijk de centralisatie van het muntstelsel.¹⁰¹ Hij herinnerde eraan dat de wet van 26 december 1806, die hij nog onder Schimmelpenninck had voorbereid, bepaalde dat als eenheidsmunten gouden stukken van twintig en tien gulden en zilveren stukken van vijftig, twintig en tien stuivers zouden worden geslagen.¹⁰² Verder had op 1 januari 1807 de officiële opheffing van alle munthuizen, op die van Utrecht na, plaatsgevonden. Hij voerde over de concrete vormgeving van de munten opnieuw een uitgebreide correspondentie met Holtzhey en ook met de Parijse graveur George die veel opdrachten voor Napoleon had uitgevoerd.¹⁰³ Aan het eind van 1807 bood Gogel aan Lodewijk de eerste munten met de beeltenis van de koning aan en in februari 1809 een bijna volledig stel van de nieuwe muntstukken. Gogel schetste hoe de munten tot stand waren gekomen. Vele vertragingen waren opgetreden als gevolg van moeilijkheden bij het ontwerpen en door technische verwikkelingen bij werktuigen die in Frankrijk waren aangeschaft. Tevens bood hij de koning een volledige verzameling aan van 'alle de Stand- en Negotie-penningen, binnen dit Rijk geslagen, sedert het jaar 1641, tot den aanvang van den Muntslag met het beeldtenis van Uwe Majesteit'.¹⁰⁴ In een afscheidsbrief na het ontslag van de minister, dat kort daarna plaatsvond, memoreerde Du Marchie Sarvaas, de muntmeester van Utrecht, in warme bewoordingen Gogels persoonlijke betrokkenheid bij het muntwezen.¹⁰⁵

Evenals een stelsel van nationale betaalmiddelen was een uniform brievenport voor Gogel een essentieel onderdeel van de unificatie. Aangezien het postverkeer destijds het belangrijkste communicatiemiddel was, wilde hij de invloed van de overheid versterken. Hij wilde het postwezen omvormen van een zelfstandig bestuursorgaan tot een op Franse leest geschoeid bureaucratisch-centralistisch departementsonderdeel. De posterijen waren al in 1799 'nationaal verklaard', maar daarna was weinig voortgang geboekt met de organisatie van een nationaal postwezen. Alleen was in 1803 een nationaal postbestuur gevormd.¹⁰⁶ Nadat nog onder Schimmelpenninck in mei 1806 een centralisatie bij de posterijen was goedgekeurd, zette koning Lodewijk een koers uit om de posterijen onder te brengen bij het ministerie van Financiën.¹⁰⁷ Dat was een bittere pil voor het postbestuur dat zich eerder tegen het toezicht van een minister had verzet. Gogel liet zijn nieuwe gezag direct gelden. Hij liet weten dat er 'groote en zeer groote haast' was bij een stelsel van de briefporten dat het college al langer in voorbereiding had. Het postbestuur maakte

100 Buist, 'De Bataafse voorlopers', 147.

101 Aanbiedingsbrief bij *Algemene Rekening over 1807*, 18-20.

102 Ibidem, 18.

103 Bijv. Holtzhey aan Gogel, 10 september 1806 en George aan Gogel, 15 april 1808, NA, Gogel, inv.nr. 116.

104 Aanbiedingsbrief bij *Algemene Rekening over 1807*, 19.

105 Du Marchie Sarvaas aan Gogel, 1 juni 1809, NA, Gogel, inv.nr. 116.

106 Ten Brink, *Het postwezen*, 174-175.

107 Ibidem, 235-236.

nu inderdaad haast; eindelijk kwam de eerste nationale postwet van 17 april 1807 tot stand, met een voor het gehele land geldend brievenport, evenredig naar afstand en gewicht.¹⁰⁸

Het decreet over de bestuursvorm leidde tot een discussie tussen Gogel en het postbestuur die de tegenstelling tussen voor- en tegenstanders van het nieuwe bureaucratisch centralisme in deze tijd weergaf. De voorzitter van het postbestuur Hahn, eerder onafhankelijk afgevaardigde in de Nationale Vergadering, keerde zich tegen het Franse hiërarchische organisatie-model. In een brief aan Gogel probeerde hij een middenweg te vinden door 'in den geest Uwer Exc. wel de ondergeschiktheid te bepalen, doch ontmoedigende vernedering zoo veel mogelijk te sparen'.¹⁰⁹ Hij vervolgde met de hartekeer: 'God beware mij nogtans dat ik in ons land iets dergelijks zou begeren. Voor mij althans, en met Ambtgenooten waarmede ik nu zoo lang gezeten heb, ware dit inderdaad onverdragelijk. Het werk zou er zeer zeker bij lijden.'

Zijn klacht had geen effect; in oktober 1807 stelde de koning de nieuwe bestuursorganisatie definitief vast: een directeur-generaal van de posterijen werd bijgestaan door een raad van drie leden.¹¹⁰ Hahn ging deel uitmaken van deze raad en behield door zijn ervaring en kennis grote invloed. In principe was de directeur-generaal direct verantwoordelijk aan de koning, maar het financiële deel van de administratie viel onder de minister van financiën, terwijl de koning naderhand ook nog bepaalde dat alle voorstellen van de directeur-generaal steeds via deze minister moesten lopen.¹¹¹ Gogel had uiteindelijk zijn streven verwezenlijkt, het postwezen was een onderdeel van de rijksdienst geworden, verbonden aan het ministerie van Financiën.

Hij moest nu een gebouw zoeken dat als hoofdkantoor van de posterijen kon dienen. Daarbij werd hem begin februari 1808 duidelijk dat het de bedoeling van de koning was de ministeries en andere staatsorganen tegen april naar Amsterdam over te brengen. Gogel moest in 1808 als beheerder van de rijksgebouwen de grote operatie uitvoeren van de aankoop en het gereed maken van gebouwen voor de rijksdiensten en daarna de verhuizing, vanuit Utrecht en Den Haag naar Amsterdam. Lodewijk hield op 20 april 1808 zijn intocht in Amsterdam. In deze stad ondertekende de koning een maand later de opdracht aan Gogel om het regeringsapparaat in Amsterdam te vestigen.¹¹² Daarvoor stelde Gogel in overleg met de burgemeester en thesaurier van de hoofdstad een plan op.¹¹³

Het huisvestingsplan leidde nog wel tot een conflict met de koning. In juni 1808 verlangde Lodewijk van Gogel dat hij de besluiten ongedaan zou maken om twee gebouwen van de Waalse Kerk voor gebruik door overheidsdiensten te bestemmen.¹¹⁴ De kerkbestuurders hadden hier bij Lodewijk op aangedrongen. Het be-

108 Ibidem, 256; Brugmans, *Paardenkracht en mensenmacht*, 14.

109 Hahn aan Gogel, 4 september 1806, NA, Gogel, inv.nr. 117, aangehaald in Ten Brink, *Het postwezen*, 247.

110 Ten Brink, *Het postwezen*, 269.

111 Ibidem, 298.

112 Koninklijk Besluit, 20 mei 1808, NA, Gogel, inv.nr. 124.

113 Ongedateerde notitie, NA, Gogel, inv.nr. 124.

114 Besluit van de koning, 23 juni 1808, NA, Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nr. 136, minuut van

richt van de koning schoot Gogel in het verkeerde keelgat, vooral door het dreigende gezichtsverlies bij de Amsterdamse bestuurders. Hij stuurde de koning een verontwaardigde brief dat zijn in zorgvuldig overleg met de Amsterdamse bestuurders opgestelde aankoop- en verhuisplan zo goed mogelijk aan de wensen van de koning tegemoet kwam. De gewraakte aankopen waren al door de koning goedgekeurd. Nu de koning deze zonder overleg met Gogel wilde terugdraaien, bleef hem niets anders over dan ontslag te vragen.¹¹⁵ Dat werd hem echter niet verleend, hij kreeg zijn zin en de gebouwen bleven bestemd voor gebruik door overheidsdiensten. Eén van de gebouwen was het Sint Jorishof, een proveniershuis aan de Spinhuissteeg waar proveniers zich konden inkopen en vervolgens levenslang kost en inwoning kregen. Gogel vestigde er zijn ministerie van Financiën.

Overigens was de aankoopoperatie een kolfje naar de hand van Gogel, die zijn ervaring als Amsterdams koopman en zijn kennis van de huizenmarkt in de hoofdstad goed kon gebruiken. De andere ministers bestookten hem met brieven om meer of betere ruimte voor hun ministerie. Bij vele aankopen vervulde de makelaar Loots een belangrijke rol. Hij was ook een vermaarde dichter en een oom van Gogels vrouw, maar zijn intensieve correspondentie met de minister in de maanden juli-november was strikt zakelijk van aard.¹¹⁶ Uit de briefwisseling blijkt dat Gogel zich gedetailleerd met de aankopen bemoeide. Een uitzonderlijke verwerving was die van het Trippenhuis, een imposant en fraai grachtenpand. Het rijk huurde de ene helft van de stad Amsterdam; de andere helft was voor het grootste deel eigendom van de kunsthandelaar Roos die probeerde Loots te passeren door rechtstreeks contact op te nemen met Gogel met een beroep op hun eerdere samenwerking bij de inrichting van de Konst-Gallerij.¹¹⁷ Het Trippenhuis was bestemd voor de huisvesting van het Koninklijke Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. Wat vleierig betoogde Roos dat hij zijn eigen lidmaatschap van dit eerbiedwaardige Instituut zonder twijfel te danken had aan een aanbeveling van Gogel bij Lodewijk. Bij een audiëntie had de koning laten blijken zeer goed over hem geïnformeerd te zijn. Gogel toonde zich niet ontvankelijk voor deze directe benadering en liet de onderhandelingen over aan Loots die uiteindelijk op 22 november een koopcontract met Roos wist af te sluiten tegen een prijs die aanzienlijk beneden de vraagprijs lag.¹¹⁸ Overigens zou het Instituut de eerste jaren slechts incidenteel gebruikmaken van het Trippenhuis en zou de opvolger van het Instituut het pand pas in 1812 permanent betrekken.

Ook de Konst-Gallerij werd naar Amsterdam verplaatst. De koning had zeker belangstelling voor kunst en hij had al kort na zijn aankomst in Nederland een bezoek aan het museum aan het Haagse Buitenhof gebracht.¹¹⁹ Hij zal bij die gelegenheid zijn rondgeleid door opzichter Waldorp, die in 1800 door Gogel was aange-

Appelius, aangehaald in *GAGN*, deel 5, band 2, 421-422 noot.

115 Gogel aan de koning, 24 juni 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 421.

116 Vele brieven van Loots bevinden zich in NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 1158.

117 Roos aan Gogel, 13 juli 1808, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 1158.

118 Loots aan Gogel, 22 november 1808, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 1158.

119 Grijzenhout, *Een koninklijk museum*, 27.

steld, en de minister zelf zal zich als oprichter van het museum zeker niet de kans hebben laten ontgaan aanwezig te zijn bij het bezoek van de koning. Lodewijk was onder de indruk, maar zette een koers in waardoor Gogel zijn 'troetelkind' kwijtraakte. De koning besloot dat de Konst-Gallerij een koninklijk museum moest worden. Bij het ministerie van Binnenlandse Zaken stelde hij een Directeur-Generaal der Schoone Kunsten aan met verantwoordelijkheid voor een samenhangend cultuurbeleid, die onder meer met het beheer van het koninklijk museum werd belast. In oktober 1807 benoemde hij Johan Meerman in deze functie, hij zou de belangrijkste culturele ambtenaar in het koninkrijk worden. Anders dan bij Gogel kwam de artistieke kwaliteit bij de aankopen van het museum voorop te staan, terwijl de zedelijke opvoeding tot deugdzame vaderlanders evenals de kennis van de vaderlandse geschiedenis als doeleinden van het museum verdwenen.¹²⁰ Een dag na zijn intocht in Amsterdam in april 1808 stelde Lodewijk een nieuw reglement voor het koninklijk museum vast met de bepaling dat het in de hoofdstad gevestigd zou worden. Medio september werd een gedeelte van de Haagse schilderijencollectie provisorisch ondergebracht in twee zalen van het intussen als paleis ingerichte Stadhuis. Gogel droeg eind oktober het beheer van de collectie over door de sleutels van de Konst-Gallerij aan het Buitenhof met een kort briefje aan Meerman te sturen.¹²¹ Daarmee kwam een eind aan zijn museale bemoeiingen die tien jaar eerder met de oprichting van de Konst-Gallerij waren begonnen.

Nadat in december 1805 de opheffing van de gilden wettelijk was bezegeld, had Gogel als pragmatische politicus na Amsterdamse interventies alsnog een belangrijke concessie gedaan. De minister was tegen de gilden, maar kon niet ontkennen dat zij enkele nuttige functies hadden, zoals de 'onderlinge steunverlening bij ziekte, overlijden en ouderdom, waardoor de publieke kassen ontlast werden'.¹²² Hij verving daarom de autonome gilden door stedelijke corporaties, die een jaarlijkse contributie konden heffen voor uitkeringen bij ziekte en overlijden. Deze concessie had hij neergelegd in een ontwerp van wet op de corporaties, waarvan de voorbereiding echter vertraging opliep door Gogels verblijf in Parijs. Op 20 augustus 1806 kon hij het wetsontwerp aan Lodewijk Napoleon aanbieden. Voor Gogel was van groot belang, dat bij de nieuwe corporaties vrijheid van bedrijf en beroep het uitgangspunt bleef.

Ondanks de concessie deden de aanhangers van het gildesysteem nog een laatste poging tot herstel van het oude stelsel. Ze tekenden alsnog bezwaar aan tegen de afschaffing, die een gevolg was van de 'overdrevene begrippen der gelijkheid', zonder dat men volgens hen beseftte hoe nauw de gilden verbonden waren geweest met 'de voormalige bloei en luister van het land'.¹²³ Er was een felle, gecoördineerde actie vanuit de steden, geleid door Amsterdam.

120 Bergvelt, *Pantheon der Gouden Eeuw*, 55-87.

121 Gogel aan Meerman, 29 oktober 1808, Collectie Museum Meermanno-Westreenianum, nr. 242/330, ook aangehaald in Vles, *Gogel*, 177.

122 Wiskerke, *De afschaffing der gilden*, 168-70.

123 Ibidem, 173.

Op 8 december 1806 begon de behandeling van het wetsontwerp in de plenaire Staatsraad. Niet alleen waren de koning, ministers en staatsraden aanwezig, maar ook vele staatsraden in buitengewone dienst, veelal afkomstig uit handelskringen, en een aantal vertegenwoordigers van het departementale bestuur van Holland en van de voornaamste steden. Gogel was getergd door de pogingen om het oude systeem te herstellen, terwijl hij zelf zo'n belangrijke concessie had gedaan. Hij leidde de discussie in met een zwaar aangezette, principiële rede, waarin hij de discussie over de gilden 'als een worsteling tusschen de duisternis en den dageraad' aanduidde.¹²⁴ Tegenover zijn rationalistische en individualistische maatschappij-opvattingen die naar de toekomst keken, zou een organisch-beschermend inzicht staan dat het verleden vertegenwoordigde.¹²⁵ Hij deed in zijn rede een forse aanval op de stedelijke autonomie, die volgens hem nauw verbonden was met het gildewezen. De gilden moesten verdwijnen, omdat zij de nijverheid hadden beperkt en de vrije aanwending van talenten hadden verhinderd. Hij ging zelfs zover dat hij het gildesysteem nogal demagogisch als belangrijkste oorzaak van de toegenomen armoede zag: 'De Gildewetten zijn de grootste oorzaak van het aantal lediggangers en armen, ja zelfs van dieven en struikrovers, doordien zij het aanvangen van eenig Ambacht of Kunst moeyelijk en bezwarend maken.' Gogel hanteerde ook nog het opmerkelijke argument dat door de moeilijkheden die aan de toelating tot een gilde verbonden waren minder mensen zich het financieel konden veroorloven een huwelijk aan te gaan. Daarmee hadden de gilden volgens hem het aantal huwelijken en de bevolkingsgroei beperkt. Na Gogel kwamen de stedelijke afgevaardigden en enkele vertegenwoordigers van de voormalige gilden aan het woord die de een na de ander het bestaan van de gilden verdedigden.¹²⁶ De tegenstanders van het wetsontwerp zagen de stedelijke welvaart bedreigd door beunhazen en venters.

Door de felheid van de discussie aarzelde de koning op de ingeslagen weg voort te gaan en hij liet enkele commissies zich achtereenvolgens over het heikele onderwerp buigen.¹²⁷ Gogel liet zich door de vertraging niet uit het veld slaan en toen in oktober 1807 de discussie in de plenaire Staatsraad hervat werd, verdedigde hij opnieuw met kracht het uitgangspunt van bedrijfs- en beroepsvrijheid.¹²⁸ Na allerlei verwickelingen werd op 30 januari 1808 de corporatiewet afgekondigd. Met de inhoud kon Gogel tevreden zijn.¹²⁹ Het pleit was hier echter nog niet mee slecht, het ministerie van Binnenlandse Zaken was zeer traag met de behandeling van ingediende reglementen op de corporaties. Door zijn ontslag in het voorjaar van 1809 kon Gogel zijn invloed voorlopig niet meer aanwenden.¹³⁰

¹²⁴ Rede van Gogel over de gilden, 8 december 1806, NA, Gogel, inv.nr. 112, ook in Sillem, *Gogel*, 277-304, inzh. 278.

¹²⁵ Verberne, *Gogel en de uniteit*, 17.

¹²⁶ Wiskerke, *De afschaffing der gilden*, 180-185, zie ook de redes in GAGN, deel 5, band 2, 591-606.

¹²⁷ Wiskerke, *De afschaffing der gilden*, 183-186.

¹²⁸ Ibidem, 186; rede in NA, Gogel, inv.nr. 112; Sillem, *Gogel*, 306-314.

¹²⁹ Wiskerke, *De afschaffing der gilden*, 188.

¹³⁰ Ibidem, 190-191.

HET CONTINENTALE STELSEL

De verhouding tussen Lodewijk en zijn broer veranderde ingrijpend door de invoering van het Continentale Stelsel. De keizer kondigde bij het decreet van Berlijn van 21 november 1806 een economische blokkade van de Britse eilanden af.¹³¹ Het besluit was een rechtstreeks gevolg van de nederlaag van de Franse marine bij Trafalgar, die een jaar eerder in oktober 1805 tot een Engelse alleenheerschappij op zee had geleid. Napoleon moest zijn invasieplannen opgeven. Daarna probeerde hij Engeland via een economische blokkade op de knieën te krijgen. Een tekort aan afzetmarkten moest Engeland in een financiële crisis storten die een algemene volksopstand tot gevolg zou hebben.¹³² Concreet hield het stelsel een verbod in van alle goederen-, personen- en postverkeer naar en van Engeland en zijn koloniën. Tevens moest er direct een einde komen aan alle binnenlandse handel in Engelse waar.¹³³

Gogel stond ambivalent tegenover de embargomaatregelen. Hij was weliswaar fel anti-Engels, maar hij was ook een handelsman die vrijhandel met welvaart gelijkstelde. Vanaf het begin van zijn agentschap had hij strijd gevoerd tegen de Franse protectionistische politiek en tegen door de Franse overheid getolereerde Franse kapers die het op Nederlandse schepen gemunt hadden. Vooral in 1799 en 1800 had hij zich erg ingespannen om een handelsverdrag met Frankrijk tot stand te brengen, echter zonder resultaat. Met een beroep op een toezegging in het traktaat van mei 1806 zette hij in het koninkrijk Holland zijn pogingen voort, maar Frankrijk bleef zich economisch afschermen. De invoerrechten op Nederlandse agrarische producten bleven hoog, terwijl de Franse markt ook afgesloten bleef voor vele nijverheidsartikelen uit ons land.¹³⁴ Dat ging Gogel nog meer als een onrecht zien toen Napoleon de Engelse markt stringenter ging afsluiten voor de Nederlandse handelaren. Doordat er geen handelsverdrag met Frankrijk tot stand kwam, kon Gogel niet warm lopen voor een economische blokkade van Engeland. Vanuit zijn ervaring als koopman zag hij vooral de negatieve economische effecten van de blokkade. Dat bracht hem in conflict met de minister van Justitie, met wie hij als douaneminister de verantwoordelijkheid voor het handhaven van de embargopolitiek deelde. Zo stemde Gogel in het najaar van 1806 tegen de zin van Van Hooff, de toenmalige minister van Justitie, in met het lossen van schepen die in de Duitse haven Varel en het Engelse Harwich met koffie geladen waren.¹³⁵ Aanvankelijk versterkte de koning de bevoegdheden van het politie-apparaat. Dat leidde over en weer tot ambtelijke stekeligheden, vooral van de zijde van Gogels commiezen.¹³⁶ Toen de koning eind oktober 1806 per decreet opdracht aan Gogel gaf om zijn ambtenarenapparaat te vermanen beter samen te werken, was dat eigenlijk ook een terechtwijzing van Gogel zelf. In december 1806 werd bepaald dat het toezicht op het goederenverkeer

131 Joor, 'De huid die niet mocht zweten', 245.

132 Ibidem, 246.

133 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 413.

134 Van den Eerenbeemt, 'De Patriotse-Bataafse-Franse tijd', 181.

135 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 438.

136 Ibidem, 419.

‘exclusivement’ het terrein van Financiën zou worden, de politie zou ‘uniquement’ bevoegd zijn op het gebied van het personenverkeer. Ondanks deze formele regeling zou in de praktijk het primaat van de controle door Lodewijk echter voor korte perioden nu eens bij de ene en dan weer bij de andere minister worden gelegd, zodat deze zich tegen elkaar uitgespeeld voelden, wat de animositeit vergrootte.

Na klachten van Napoleon dat Lodewijk de smokkelhandel toch nog oogluikend toeliet, reageerde de koning door op 15 december 1806 zelf ook een blokkademaatregel te nemen en controlediensten op te zetten. Lodewijk bleef echter soepel met vergunningen om Engelse goederen in te voeren, datzelfde gold voor Gogel die enige maanden later de bevoegdheid kreeg ze te ondertekenen. De keizer bleef de koning dan ook met verwijten overladen.¹³⁷ Het beeld van een volstrekt onwillige Lodewijk dat in de geschiedschrijving wel heeft post gevat, is echter onjuist.¹³⁸ Over het geheel genomen, was Lodewijk volgzzaam; hij zorgde hooguit voor vertraging in de uitvoering van Napoleons plannen met het Continentale Stelsel. Lodewijk had een grote bewondering voor de keizer en was geneigd hem in alles te volgen. Aan de andere kant was hij gefrustreerd doordat Napoleon zijn leven zo sterk bepaalde. Lodewijk probeerde zijn broer ervan te overtuigen dat hij zijn uiterste best deed om de embargopolitiek tegen Engeland strikt te handhaven. Als Napoleon nieuwe maatregelen nam of kritiek op Holland uitte, verscherpte Lodewijk zijn beleid, maar daarna verslaptte de handhaving al gauw weer. In mei 1807 werden zelfs met medeweten van Lodewijk voor de koninklijke stoeterij enkele uit Engeland afkomstige paarden per vissersboot het land ingesmokkeld.¹³⁹ In ruil voor de oogluikend toegestane invoer van Britse waar voorzagen enkele rederijders Lodewijk, Gogel en de Franse gezant Dupont-Chaumont van Engelse correspondentiestukken, kranten en andere politieke nieuwsberichten. Van de illegaal uit Londen verkregen inlichtingen profiteerde ook Napoleon als het hem zo uitkwam. Daar kwam bij dat Napoleon het handelsbelang van Frankrijk goed in het oog hield. In Franse steden waren Engelse goederen ‘onbeschoord’ verkrijgbaar, constateerde minister Röell op een dienstreis naar Frankrijk.¹⁴⁰ Dat verminderde in Holland bij Gogel en anderen het enthousiasme om mee te werken.

Na de vrede van Tilsit, die Napoleon begin juli 1807 met de Pruisische koning en de Russische tsaar sloot, ging hij zich meer met Holland bemoeien. Als gevolg daarvan nam ook de druk van de koning op zijn ministers toe. Het Continentale Stelsel maakte de douanetaak in Gogels pakket tot een politiek gevoelige materie, te meer omdat hij zelf ambivalent tegenover het stelsel stond. In de zomer van 1807 toen de koning in Zuid-Frankrijk verbleef, was er dan ook een drukke correspondentie tussen de koning en Gogel over de handhaving van de blokkade, in het bijzonder over de moeilijk te bewijzen rol van neutrale, Amerikaanse schepen die Engelse goederen vervoerden.¹⁴¹

137 Ibidem, 82.

138 Joor, ‘De huid die niet mocht zweten’, 248.

139 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 439.

140 Elias, *Een minister op dienstreis*, 63.

141 Bijv. Gogel aan de koning, 24 juli en 19 augustus 1807, beide in NA, Gogel, inv.nr. 42, ook in GAGN, deel 5,

Intussen bleven ook de conflicten tussen de ministeries doorgaan. Na een aantal incidenten week de koning weer eens van de vastgestelde verdeling van taken af en stelde hij eind augustus de minister van Financiën ‘alleen en persoonlijk’ verantwoordelijk voor de strikte uitvoering van de blokkade. Dat was geen gemakkelijke opgave, want aan toezicht en handhaving werden steeds zwaardere eisen gesteld, als gevolg van de Engels-Franse wedijver in het toepassen van blokkadebepalingen. In september kondigde de koning een decreet af dat de confiscatie voorschreef van ieder schip dat Engelse goederen aan boord had of uit een vijandelijke haven kwam.¹⁴² In brieven van 13 en 18 november schreef de koning aan Gogel over de slechte indruk, die de slappe handhaving van de blokkade in Frankrijk maakte. Hollands naam stond op het spel.¹⁴³ Gogel kreeg opdracht te zorgen dat dit anders werd.

In december 1807 kondigde Napoleon het decreet van Milaan af waarmee hij feitelijk de neutrale scheepvaart verbood. Het gevolg was een verscherping van de controverse tussen keizer en koning. Hoewel de keizer zijn broer steeds van laksheid beschuldigde, reageerde Lodewijk wel degelijk op het decreet van Milaan. De koning besloot eind januari 1808 om alle havens voor neutrale schepen te sluiten. Dit decreet was voorbereid door Gogel en de nieuwe, in december 1807 aangetreden minister van Justitie Van Maanen, maar had weinig effect.¹⁴⁴ Ook nadat maatregelen tegen Amerikaanse schepen waren genomen, bleef een levendige smokkelhandel bestaan.

Er deden zich vaak ongrijpbare situaties voor. Zo werd in februari 1808 uit Harlingen aan Gogel gerapporteerd, dat bij pogingen om te achterhalen of een schipper goederen naar Engeland had vervoerd, ‘nog scherpe visitatie nog bedreigingen nog aanbiedingen van geld’ enig effect hadden gehad. De schipper bleef erbij dat de bestemming in zijn papieren de juiste was, maar hij zei wel te vermoeden dat de goederen vandaar naar Engeland waren getransporteerd.¹⁴⁵ Een half jaar later schreef Gogel aan Van Maanen, dat hij van alle kanten te horen kreeg dat er via Katwijk veel smokkelhandel plaatsvond, maar hij kon het niet bewezen krijgen. Hij had zijn medewerkers zelfs opgedragen om met bepaalde ‘gaauwdieven’ samen te spannen ‘om Engelsch goed in hun strikken te krijgen.’¹⁴⁶ Gogel had overigens duidelijk moeite met deze aanpak, omdat het wel erg veel van zijn mensen vroeg. De ambivalentie van Gogel ging zelfs zover, dat hij aan zijn collega liet blijken dat hij de smokkelpraktijken soms oogluikend wilde toestaan. Over schippers die met boter en kaas naar Engeland voeren, schreef hij aan Van Maanen: ‘Het is dus ook geen misdaad om over te vaaren en de goederen te lossen, maar het wordt er eenen wanneer men dom genoeg is om bij terugkomst daarvan blijken af te geven.’ In het ge-

band 1, 306-307, resp. 308-311.

¹⁴² Brugmans, *Paardenkracht en mensenmacht*, 36.

¹⁴³ De koning aan Gogel, 13 en 18 november 1807, NA, Gogel, inv.nr. 42, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 238-239.

¹⁴⁴ Kluit, *Van Maanen*, 240-241.

¹⁴⁵ Niet-ondertekende brief, 5 februari 1808 aan Gogel, NA, Gogel, inv.nr. 44.

¹⁴⁶ Gogel aan Van Maanen, 13 september 1808, NA, Van Maanen, inv.nr. 234, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 258.

val van een schipper die zout importeerde, volgens zijn papieren uit het Franse Marennes, oordeelde hij: 'Maar men kan zonder zout niet leven en dan gelooft men de papieren. Die dan de moeite neemt om te overtuigen dat die papieren de waarheid niet behelzen mag gelijk hebben, maar niemand is met die overtuiging gediend'.¹⁴⁷

Nadat Van Maanen minister was geworden, had de politie weer snel meer invloed gekregen. In september 1808 correspondeerden Van Maanen en Gogel over klachten van hun ondergeschikten over en weer. Van Maanen informeerde Gogel dat hij van zijn medewerkers ongunstige berichten had ontvangen over Gogels commiezen in Brielle, die 'voor geld vatbaar' waren.¹⁴⁸ In zijn antwoord toonde Gogel zich verontwaardigd over deze klachten die door ambtelijke na-ijver zouden zijn ingegeven.¹⁴⁹ Beide ministers bleven ongerust over de gang van zaken in Katwijk, dat een broeiest van smokkelhandel was. Van Maanen had daar een geheim agent gestationeerd om hem te rapporteren over de gang van zaken en Gogel schreef: 'myne getrouwe bulhondjes passen er al op zonder bekend te zyn'.¹⁵⁰ In oktober 1808 voelde de minister van Financiën zich verplicht – ditmaal zonder daartoe door de koning te zijn aangespoord – om zijn personeel er scherp op te wijzen dat het 'daarstellen van meerdere eenstemmigheid tussen Rijks respectieve beampten' voor een goede uitvoering van de regelgeving absolute noodzaak was.¹⁵¹ Voortdurend wisten de ambtenaren echter niet bij wie het primaat lag, bij Justitie of Financiën.

De meningsverschillen tussen Napoleon en Lodewijk bleven aanhouden. Nadat Lodewijk in de zomer van 1808 het beleid had versoepeld, toonde Gogel zich ongerust over de berichten dat de Franse keizer als reactie daarop alle handel zou willen verbieden. 'Zo ontbrak er noch maar aan om ons eindelijk van honger te doen sterven'.¹⁵² Verontwaardigd over Lodewijks versoepeling sloot Napoleon inderdaad eerst de Franse grens voor de invoer van koloniale producten uit Holland en daarna riep hij de Franse havens zelfs uit tot verboden gebied voor de Hollandse koopvaarders. Lodewijk kwam terug op zijn versoepeling, maar de Franse ambassadeur La Rochefoucauld schreef in december 1808 aan zijn minister in Parijs dat de voortdurende meningsverschillen over de handhaving van het Continentale Stelsel zouden voortduren zolang de koning zijn minister Gogel, die nu eenmaal een handelsachtergrond had, de hand boven het hoofd hield. De enige oplossing was volgens hem om de douane af te splitsen van het ministerie van Financiën en aan iemand anders toe te vertrouwen. De ambassadeur had zijn klachten met Gogel besproken, maar die antwoordde slechts 'par des phrases vagues'.¹⁵³

Lodewijk kon de Franse druk niet weerstaan en drie maanden later besloot hij

147 Ibidem.

148 Coulliboef, commies van toezicht aan Van Maanen, 13 september 1808, door Van Maanen aan Gogel doorgestuurd bij brief van 14 september, NA, Gogel, inv.nr. 44, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 258.

149 Gogel aan Van Maanen, 22 september 1808.

150 Gogel aan Van Maanen, 26 september 1808.

151 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 421.

152 Gogel aan Van Maanen, 22 september 1808.

153 La Rochefoucauld aan Champagny, 12 december 1808, resp. 2 januari 1809, in: *GAGN*, deel 5, band, 1, 61-62, resp. 67-69.

tot de oprichting van een aparte douanediens naar Frans model die onder een zelfstandige directeur buiten het ministerie van Financiën werd geplaatst.¹⁵⁴ Gogel en Van Maanen tekenden bezwaar aan. Van Maanen vroeg de koning om een toelichting; een gesprek op 11 april draaide op zijn ontslag uit, waarover Van Maanen zich nogal onthutst toonde. De koning kende hem een wachtgeld van achtduizend gulden per jaar toe, totdat hij het rijk opnieuw van nut kon zijn. Ook de minister van Financiën kwam in verzet. Lodewijk verklaarde, dat het besluit niet was genomen om de minister onaangenaam te zijn, maar Gogels ontslag zou daarna slechts een kwestie van tijd blijken te zijn.

De afsplitsing van de douane, waarmee hij twee belangrijke ministers tegen zich in het harnas had gejaagd, gaf aan dat Lodewijk ten einde raad was. Uiteindelijk zouden de moeilijkheden rond het Continentale Stelsel tot het einde van Lodewijks koningschap leiden, maar toen waren Gogel en Van Maanen al afgetreden. Joor noemt enkele oorzaken voor het falen van de handhaving.¹⁵⁵ Er was een lange kustlijn en het smokkelen was zeer lucratief. Bovendien was er geen draagvlak onder de bevolking. Onder deze omstandigheden was het vechten tegen de bierkaai, zoals Gogel al in een vroeg stadium had gesignaleerd.¹⁵⁶ Ook werkten de opsporingsapparaten slecht en kwam er veel corruptie voor. Bovendien maakte de onderlinge competentiestrijd deze diensten vleugellam. Dat leidde tot de zelfstandige douanediens, die zijn succes in de praktijk echter nooit heeft kunnen bewijzen. Ten slotte was er de dubbelhartigheid van Napoleon tegenover zijn eigen blokkadepolitiek. Enerzijds eiste hij een strikte nakoming van de bepalingen, anderzijds hield hij toch een zekere ruimte open om de blokkade, als het in het belang van Frankrijk of van hemzelf was, met soepelheid toe te passen.

Bij al het politieke tumult rond het Continentale Stelsel ontkwam Gogel er niet aan dat hij valselijk beschuldigd werd van corruptie. Joseph Fouché, de Franse minister van politie, noemde Gogel in april 1809 in een geheim politierapport de waarschijnlijke eigenaar van een aangehouden schip waarop een verboden lading ter waarde van '12 millions' was gevonden.¹⁵⁷ De aartsintrigant Fouché die een netwerk van spionnen onderhield stond erom bekend dat hij partijen en functionarissen tegen elkaar uitspeelde. Er waren nog andere intriges tegen Gogel en Van Maanen. Zo signaleerde een oud-diplomaat die goed bekend was in Franse kringen een complot van Franse consuls en handelsagenten in Amsterdam en Rotterdam en een aantal Franse generaals. Deze zouden onder één hoedje spelen met vijftig Nederlandse kooplieden die zich intensief met smokkelhandel bezighielden. In een brief aan de Franse minister van Buitenlandse Zaken stelde de briefschrijver dat de samenzwervers de elkaar opvolgende Franse ambassadeurs met valse rapporten en verdachtmakingen over Gogel en Van Maanen hadden bestookt.¹⁵⁸ Dit soort ver-

154 Kluit, *Van Maanen*, 264-267.

155 Joor, 'De huid die niet mocht zweten', 251.

156 Gogel aan de koning, 24 juli 1807, in: *GAGN*, deel 5, band 1, 306.

157 Joor, 'De huid die niet mocht zweten', 252; vermoedelijk ging het om 12 miljoen francs.

158 Anonieme oud-diplomaat aan Champagny, 4 maart 1810, in: *GAGN*, deel 5, band 1, 125-127, ook aangehaald in Kluit, *Van Maanen*, 272-273.

dachtmakingen was niet doorslaggevend, maar droeg toch wel bij aan een slechtere verhouding tussen koning en ministers.

ONTSLAG

Gogel en Lodewijk waren beiden nogal van zichzelf overtuigd, de burger-koopman die het door eigen prestaties tot minister had gebracht en de militair met monarchale pretenties, broer van de keizer. De koning zag zijn minister slechts als dienaar, terwijl Gogel meende dat hij als bewindsman een eigen verantwoordelijkheid had. De koning was in zijn bejegening formeel en voorkomend, maar hij kon scherp uit de hoek komen en deelde regelmatig standjes uit. Als Gogel daarover klaagde, wenste de koning niet met hem in discussie te gaan. Gogel kon daar slecht tegen. Als republikein had hij al moeite gehad de monarchie te accepteren, als minister vond hij het ook moeilijk om het persoonlijke gezag van Lodewijk als koning te aanvaarden. Toen Lodewijk uitriep dat hij omringd was door republikeinen die uitleg wensten als ze een opdracht niet begrepen in plaats van deze gediensig uit te voeren, had hij zeker het oog op Gogel. Ook als opdrachten haaks stonden op eerder door de koning uitgedacht of goedgekeurd beleid verwachtte Lodewijk dat Gogel ze zonder meer uit zou voeren. Bovendien had de minister te lijden onder roddel, verdachtmakingen en tegenstand, waarbij hij steun van de koning ontbeerde. Eind 1808 spitsten de conflicten zich toe, wat ook algemeen bekend werd, Gogel maakte van zijn hart blijkbaar geen moordkuil. La Rochefoucauld, de Franse gezant, rapporteerde begin januari 1809 dat hij van een vriend van Gogel had gehoord, dat de minister in de afgelopen maanden al vier keer zijn ontslag had aangeboden.¹⁵⁹ Een pinnig briefje van de koning aan Gogel van 21 januari 1809 met de strekking dat de minister zijn ongevraagde rapportages en brieven moest beperken, tekende de verhouding tussen beiden.¹⁶⁰ Gogel klaagde zijn nood ook bij zijn vriend Ermerins die hem daarop dringend adviseerde ontslag te nemen. 'Indien uwe zaken in de negotie goed gaan, maak U dan van het ministerie af, om het overige van uw leven niet in een altijd durende Slavernij door te brengen, en uwe dagen niet te verkorten.'¹⁶¹

In dezelfde maand gaf de koning zijn minister te verstaan dat hij de begroting voor zijn eigen ministerie moest verlagen van 4,2 naar 3,5 miljoen gulden. Gogel wilde hier geen gevolg aan geven en ondanks herhaalde aanmaningen van de koning bleef hij bij zijn weigering.¹⁶² In de eerste maanden van 1809 speelde ook de verzelfstandiging van het bureau der domeinen en de aanstelling van een zelfstandige directeur van de Douane. De koning schreef op 12 april 1809 twee brieven aan

159 La Rochefoucauld aan Champagny, 2 januari 1809, in: *GAGN*, deel 5, band 1, 67-69.

160 De koning aan Gogel, 21 januari 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39.

161 Ermerins aan Gogel, 19 februari 1809, NA, Gogel, inv.nr. 26, ook bekort aangehaald in Vles, *Gogel*, 182.

162 Onder meer missive van Gogel aan de koning, 5 maart 1809, NA, Gogel, inv.nr. 36; koninklijk besluit, 23 maart 1809, nr. 2, aangehaald in Pfeil, 'Tot redding', 515. Pfeil ziet deze kwestie ten onrechte als doorslaggevende reden voor de definitieve breuk, terwijl er een opeenstapeling van redenen was.

Gogel. Deze luidden een correspondentie in met het ontslag van de minister als uiteindelijk gevolg.¹⁶³ In een eerste brief ging de koning in op een tweetal geschilpunten met Gogel.¹⁶⁴ De koning schreef met nadruk dat hij geen nieuwe verhandelingen van Gogel wenste over de verlaging van diens budget en over de domeinen. Hij had zijn besluiten genomen en hij wilde daar niet op terugkomen. In een tweede brief voegde de koning daar nog aan toe dat hetzelfde gold voor zijn besluit om de douane los te maken van Gogels ministerie.¹⁶⁵ In deze eigenhandig geschreven brief kraakte hij nog enkele andere noten die voor Gogel van groot persoonlijk belang waren. Hij nam het Gogel kwalijk dat diens handelshuis had bemiddeld bij een lening aan de koning van Beieren. Gogel had daarvoor mondeling en pas achteraf goedkeuring aan hem gevraagd. Verder was de koning 'très fâché', dat Gogel er nog een handelshuis op nahield, 'je désire que vous la quittiez'. Lodewijk eindigde nog wel enigszins verzoenend door de hoop uit te spreken dat Gogel zich zou willen conformeren, 'c'est parce que je veux vous conserver'. Hij zag Gogel niet graag vertrekken, de dag ervoor had een gesprek al tot het ontslag van zijn bekwame minister Van Maanen geleid, terwijl een andere belangrijke minister, Mollerus, steeds om ontslag bleef vragen.

De kwestie van het handelshuis ging Gogel zeer ter harte. Zijn relatie met het bedrijf was zeker geen geheim, gelet op advertenties waarin transacties werden aangekondigd. De overeenkomst met zijn zaakwaarnemers was notarieel vastgelegd. Een officiële correspondentie tussen het ministerie van Financiën en zijn bedrijf getuigt ervan dat hij in het voorjaar van 1807 zijn handelshuis inschakelde bij de afwikkeling van financieringstransacties tussen de betaalmeester van de koninklijke armee te velde en een Hamburgs bankiershuis.¹⁶⁶

Toen het verzoek van de koning van Beieren aan Gogels handelshuis om in Amsterdam een lening van zes à acht miljoen gulden te plaatsen ging spelen, was Gogel van plan geweest om Lodewijk schriftelijk opening van zaken te geven. Hij had een brief daarover echter uiteindelijk niet verstuurd.¹⁶⁷ In het concept, dat bewaard is gebleven, betoogde Gogel eerst dat hij in 1798 tegen zijn zin agent was geworden. Hij had in zijn handelshuis toen een compagnon moeten aanstellen, aan wie hij een deel van de opbrengst moest afstaan, terwijl hij ook de beloning verbonden aan enkele nevenactiviteiten had moeten opgeven. Daarna had hij nog een gevoelig verlies geleden op de lening die hij in 1803 aan plantagehouders in Berbice had verstrekt. Naar aanleiding van de Beierse lening schreef Gogel in zijn concept-brief dat hij zich ervan bewust was, dat in het algemeen buitenlandse leningen strijdig waren met de belangen van de staat, persoonlijk had hij zich dan ook steeds tegen der-

163 Zie voor de toedracht van het ontslag onder meer: Sillem, *Gogel*, 68-75.

164 De koning aan Gogel, 12 april 1809 (1), NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 483-484.

165 De koning aan Gogel, 12 april 1809 (2), NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *ibidem*, 484-485.

166 Bijvoorbeeld: Remij en De Reus, per procuratie I.J.A. Gogel aan de minister van Financiën Gogel, 10 februari 1807, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 886. Correspondentie hierover van het Hamburgse bankiershuis Brauer aan Gogel, februari-maart 1807, NA, Gogel, inv.nr. 40.

167 Gogel aan de koning, 1808, niet-verzonden concept, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 481-482. Colenbrander meent dat het stuk begin april 1809 is geschreven. Volgens Van Leeuwen-Canneman, *BW*, xxxviii dateert het uit 1807. Op het stuk is door een archiefmedewerker het jaartal 1807 geschreven. In de brief staat 'na 27 jaar werk', Gogel begon in maart 1781 te werken, de brief zal daarom in 1808 zijn geschreven.

gelijke leningen verzet. Omdat soortgelijke leningen waren goedgekeurd en zonder twijfel anders concurrerende handelshuizen de transactie zouden verrichten, meende hij deze toch te mogen aangaan. Hij verwees nog naar de bescheiden omvang van zijn persoonlijke middelen, de provisie van 150.000 à 200.000 gulden die de transactie zou opleveren, kon hij goed gebruiken.

Hij had de koning echter pas op de hoogte gesteld toen er een voldongen feit was. De koning was in zijn wiek geschoten en liet dat overduidelijk blijken.¹⁶⁸ Op zijn eis dat Gogel de verbinding met zijn handelshuis zou verbreken, antwoordde Gogel per kerende post dat zijn bedrijf van bescheiden omvang was, maar voor later belangrijk kon zijn. Hij was nu eenmaal opgeleid voor de handel en hij moest voor zijn kinderen zorgen, en vooral voor zijn weduwe, daar het waarschijnlijk was dat hij na zovele jaren van 'travail, soucis, chagrins et peines' vóór haar zou sterven. Hij had al eerder ontslag willen hebben en vroeg nu concreet aan wie hij zijn portefeuille kon overdragen.¹⁶⁹ Hij moest zijn verzoek echter nog enkele malen herhalen, voordat de koning hem liet gaan.

Een paar dagen later vroeg Gogel opnieuw om ontslag. In een zwaar aangezette brief schreef hij: 'Une maladie de nerfs m'attache à ma chambre et au lit', de ziekte had 'sa source uniquement dans l'âme' en hij zou niet herstellen 'sans un repos nécessaire, libre de soins et de chagrins'. Toch was hij blijkbaar blijven doorwerken, want hij schreef moeite te hebben de stukken te ondertekenen die hem werden voorgelegd.¹⁷⁰ Hoewel de koning al lang niet meer met Gogel overweg kon, vond hij het toch moeilijk de minister te laten gaan, gezien diens ervaring en capaciteiten. Lodewijk deed dan ook of zijn neus bloedde en vroeg wat hem dan toch wel hinderde.¹⁷¹ De vraag was slechts ogenschijnlijk meelevend en was na alles wat er was gebeurd nogal hypocriet.

In een reactie legde Gogel in alle openheid zijn grieven en bittere klachten over het gedrag van de koning op tafel. Lodewijk zal het als een 'republikeins' geschrift hebben beschouwd. Gogel schreef dat het hem pijn deed dat hij miskend werd en dagelijks blootgesteld was aan wantrouwen.¹⁷² Ook had hij er grote moeite mee dat hij opdrachten kreeg die onuitvoerbaar waren of tot grote verwarring leidden, zoals de verlaging van het budget van zijn ministerie en de orders over de domeinen. Hij werd voortdurend verantwoordelijk gesteld voor handelingen van derden en voor onderwerpen die niet tot zijn bevoegdheden behoorden. De koning kende volgens hem geen enkele betekenis toe aan de vergroting van de ontvangsten. Gogel constateerde dat hij vaak ongelijk kreeg tegenover klagers, terwijl hij dan zelfs niet eens was gehoord. Ook stelde hij het algemene probleem aan de orde van een minister van Financiën die verantwoordelijk was voor het budgetbeheer, terwijl

¹⁶⁸ De koning aan Gogel, 12 april 1809 (2).

¹⁶⁹ Gogel aan de koning, 14 april 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 486 en Sillem, *Gogel*, 68-69.

¹⁷⁰ Gogel aan de koning, 18 april 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 494 en Sillem, *Gogel*, 69.

¹⁷¹ De koning aan Gogel, 25 april 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 496.

¹⁷² Gogel aan de koning, eind april 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *ibidem*, 497-500.

de honderd onderwerpen die de uitgaven betroffen niet onder hem vielen.¹⁷³ Aan gezien hij al geruime tijd zijn ambt ‘à contre-coeur, sans ambition, sans courage et sans plaisir’ vervulde en hij niet als een huurling kon functioneren vroeg Gogel opnieuw zijn ontslag. Gogel kwam niet terug op de term ‘maladie de nerfs’ in zijn eerdere brief, hij schreef nu dat hij nagenoeg hersteld was en dat zijn ongesteldheid terug te voeren was geweest op jicht in beide benen.¹⁷⁴

Vreemd was wel, dat Gogel in deze ontslagbrief schreef dat hij zich niet wilde beklagen over het feit dat verschillende onderdelen van zijn ministerie waren afgesplitst, omdat de koning daar wel zijn organisatorische redenen voor zou hebben gehad. Toch had hij daar wel degelijk grote bezwaren tegen, zoals ook een aantal jaren later uit een terugblik bleek. Nadat hij toen eerst memoreerde, dat de koning hem lange tijd niet had willen laten gaan en ‘ik eindelijk mijn ontslag schier afdringen moest’, noemde hij als reden van zijn ontslag, dat de koning de douane en de domeinen van het ministerie had afgescheiden.¹⁷⁵ Essentiële onderdelen konden volgens hem niet van een ministerie worden losgemaakt, zonder de organisatie te verlammen en te belemmeren. De geleidelijke vermindering van Gogels bevoegdheden lag dan ook zeker mede ten grondslag aan het groeiende conflict tussen Gogel en Lodewijk. Door daar in zijn ontslagbrief laconiek over te doen, gaf hij de andere klachten echter meer nadruk. Opmerkelijk was eveneens, dat Gogel in de ontslagbrief de kwestie van het handelshuis niet nogmaals aan de orde stelde. Zijn weigering om zijn bedrijf op te geven was echter wel de specifieke reden die de koning in een eigenhandig geschreven brief aan Gogel van 22 mei vermeldde, waarmee hij het ontslag van zijn minister van Financiën uiteindelijk aanvaardde.¹⁷⁶ Ook in zijn memoires gaf Lodewijk in een kort zinnetje over Gogels ontslag als reden aan dat de minister geen afstand wilde doen van zijn handelshuis, zonder dat de koning verder op de briefwisseling daarover inging.¹⁷⁷

De ontslagbrief was lang uitgebleven, omdat de koning moeite had een even kwame opvolger te vinden.¹⁷⁸ Toen Lodewijk Gogel uiteindelijk toch ontsloeg, en hij Appellius als diens opvolger aanwees, was dat een voorlopige benoeming.¹⁷⁹ Blijkbaar zag de koning Appellius op dat moment nog niet als een volwaardige opvolger. Dezelfde dag ondertekende Lodewijk een koninklijk besluit, waarin aan Gogel ‘bij voortduring den rang en entrées van minister’ werden verzekerd en hem de plicht werd opgelegd ‘daartoe geroepen in onzen Raad te verschijnen’.¹⁸⁰ Over

173 De bevoegdheden van de minister van Financiën ten aanzien van de totale begroting zouden pas na veel politieke strijd in 1927 in de Comptabiliteitswet wettelijk worden geregeld, zie Postma, *Honderd jaar Miljoenennota*, 37-39.

174 Jicht, podagra of ‘het pootje’ was een destijds veel voorkomende, moeilijk behandelbare kwaal. Bij jicht schuren urinezuurkristallen in de gewrichten. Op oude prenten staan jichtpatiënten vaak afgebeeld met een gezwollen en omzwachteld been dat op een krukje ligt (blog van Marita Mathijssen, 21 maart 2015).

175 Gogel aan Saportas, 10 december 1814.

176 De koning aan Gogel, 22 mei 1809, eigenhandig geschreven brief, met koninklijk besluit, 22 mei 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, aangehaald in *GAGN*, deel 5, band 2, 500 noot.

177 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 3, 100, aangehaald in Sillem, *Gogel*, 76.

178 La Rochefoucauld aan Champagny, 8 mei 1809, in: *GAGN*, deel 5, band 1, 79-80.

179 Bonaparte, *Documens historiques*, deel 3, 100.

180 Koninklijk besluit, 22 mei 1809.

een wachtgeld zoals bij Van Maanen repte de koning niet. Hij ging er blijkbaar vanuit dat Gogel dat financieel niet nodig had en dat zijn vertrek uit de rijksdienst definitief was.

Toen Gogel op 26 mei aan de koning meldde dat hij intussen zijn portefeuille aan Appelius had overgedragen, ging hij in deze afscheidsbrief niet meer in op de motivering van het ontslag.¹⁸¹ Hij bedankte de koning voor het handhaven van zijn ministersrang en voor de benoeming in de Staatsraad. Enkele dagen later vond nog een gesprek plaats tussen Lodewijk en Gogel.¹⁸² In een brief met instructie aan Appelius kon de koning het niet laten op te merken dat Gogel dacht dat zijn financiële systeem '*parfait*' was en dat hij niet bereid was om er ook maar iets aan te veranderen.¹⁸³

Sillem meende, dat er 'eene natuurlijke antipathie' bestond tussen vorst en minister. De samenwerking tussen beiden bleef volgens hem alleen bestaan door de vaderlandsliefde van de minister.¹⁸⁴ Dit oordeel veronachtzaamt dat koning en minister de eerste maanden wel degelijk persoonlijke waardering voor elkaar hadden, maar dat het verschil in opvattingen over het ministersambt al snel tot verwijdering leidde. Door Gogels sterke ambitie om de eenheidsstaat een fundament te verschaffen en Lodewijks overtuiging dat Gogel ondanks alles toch een niet te vervangen rol vervulde, waren zij lange tijd tot elkaar veroordeeld. Uiteindelijk vond Gogel de situatie uitzichtloos en dreef hij zijn ontslag door. Daarmee kwam er een einde aan een ministerschap van vier jaren onder Schimmelpenninck en Lodewijk Napoleon.

Het was algemeen bekend, dat Gogel meermalen op zijn ontslag had aangedrongen. Dat Gogel zelf heel sterk aanstuurde op zijn ontslag in tegenstelling tot Van Maanen is opnieuw een reden hem niet tot de categorie windvanen te rekenen. Hoewel Gogel zichzelf als non-politicus presenteerde, was hij dat juist niet. Hij was een overtuigd voorstander van de eenheidsstaat en het daaraan verbonden bestuurlijke ethos. Dat had voor hem ook een politieke lading en hij beoordeelde dat meer in politieke termen dan anderen. In 1801 had hij eveneens om politieke redenen aangestuurd op ontslag. Dat hij aan Lodewijk enkele malen ontslag vroeg, was vanwege de onwerkbare situatie onder de wispelturige en neurotische vorst. Die was echter vooral een gevolg van conflicten over politieke zaken, zoals de belastingen en de eenheid van het ministerie. Gogel zag geen mogelijkheid meer om nog te werken aan zijn ideaal en trok daar de consequenties uit. Hij dreef de zaak op de spits, evenals in 1801. Opnieuw had hij een keerpunt in zijn politieke loopbaan bereikt. Gogel voldeed dan ook niet aan het windvaanconcept; Mathijs Lok behandelt hem in zijn boek bij de categorie uitzonderingen.¹⁸⁵

Gogel cultiveerde zijn directheid, maar hield wel in het oog dat hij daarmee niet te ver ging. In zijn ontslagbrief van eind april 1809 suggereerde hij volledige open-

181 Gogel aan de koning, 26 mei 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 500-501.

182 Uitnodiging, 28 mei 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39.

183 De koning aan Appelius, 2 juni 1809, in: *GAGN*, deel 5, band 2, 501.

184 Sillem, *Gogel*, 76.

185 Lok, *Windvanen*, 158.

heid en noemde hij een tiental punten van kritiek op de koning. Toch was de formulering zodanig dat hij met de koning en zijn omgeving in gesprek kon blijven. Dat gebeurde ook; zo kreeg Gogel in oktober 1809, zes maanden na zijn ontslag, een uitnodiging om de Staatsraad bij te wonen en de koning advies te geven over het nieuwe concept van een wetboek van koophandel.¹⁸⁶ Hij maakte daar veel werk van. In zijn archief bevindt zich een pak papier met een grote hoeveelheid handgeschreven aantekeningen bij deze ontwerp-wet. Hij had het concept-wetboek zorgvuldig aan de praktijk van de koopman getoetst.¹⁸⁷ Enkele maanden later vroeg Röell zijn advies over de invoerrechten. Hij had plotseling met de koning naar Parijs moeten vertrekken om te onderhandelen over de positie van het koninkrijk, en hij vernam graag hoe Gogel over de tarieven en over de organisatie van de Hollandse en Franse douane dacht. De oud-minister antwoordde na enkele dagen met een uitvoerig en doorwrocht stuk over buitenlandse handel en invoerrechten, waarin hij betoogde dat de onderhandelaars het verschil in belangen tussen Frankrijk en Holland ter dege in het oog moesten houden.¹⁸⁸

Beide voorvallen geven aan dat voor alles Gogels deskundigheid gerespecteerd werd. Lodewijk had dan wel te kennen gegeven dat Gogel niet op alle onderdelen van zijn portefeuille deskundig zou zijn, maar hij zocht daarmee vooral een excuus om een lastige minister monddood te maken. Hij had Gogel willen handhaven om het publieke vertrouwen in zijn bewind in stand te houden. Ook daarom aarzelde hij zo lang over Gogels ontslag. Het ontslag van Gogel was een symptoom van het naderende einde van Lodewijks koningschap dat niet alleen aan de zeer slechte verhouding tussen Napoleon en Lodewijk kan worden toegeschreven. Het bewind was aan het eind van zijn krachten. Het is veelzeggend, dat in april-mei 1809 de twee bekwaamste en actiefste ministers, Gogel en Van Maanen, het ambt verlieten.¹⁸⁹

Gogel vatte na zijn ontslag zijn beroep van koopman weer op. Hij hoefde daarvoor niet naar Amsterdam te verhuizen, want door de verplaatsing van de regeringszetel was Gogel begin 1809 al naar Amsterdam teruggekeerd met zijn gezin. Dat telde intussen vijf leden. Het was namelijk op 6 april 1807, ongeveer negen maanden na de terugkeer van Gogel uit Parijs, nog uitgebreid met een dochter Elisabeth Alexandra Gogel, genoemd naar de moeder en een grootmoeder van Gogel.¹⁹⁰

Het ontslag tastte het prestige van Gogel niet aan. De dichter Loots zong hem een troostend en respectvol lied toe.¹⁹¹

186 Cambier, vicepresident Staatsraad aan Gogel, 14 oktober 1809, NA, Gogel, inv.nr. 39.

187 Ontwerp-wetboek, gedateerd de 8ste van de zomermaand (juni) 1809, en aantekeningen van Gogel over dit ontwerp, NA, Gogel, inv.nr. 120.

188 Röell aan Gogel, 5 december 1809, in: *GAGN*, deel 5, band 2, 707, Gogel aan Röell, 10 december 1809, in: *GAGN*, deel 5, band 2, 707-711.

189 Verberne, *Gogel en de uniteit*, 21.

190 Op 7 mei 1807 gedoopt in de Waals-hervormde kerk in Den Haag, gemeente-archief Den Haag, DTB, Den Haag 1598-1811, inv.nr. 313, folio 10.

191 In handschrift door Gogels zoon aan minister Thorbecke toegezonden bij brief van 21 april 1853, NA, Thorbecke, inv.nr. 63. Onder het gedicht stond de datum van 13 november 1808, volgens Gogel jr. had Loots het lied bij het ontslag – dus in mei 1809 – aan Gogel toegezongen.

Zoo staat, gerust op 't vrij gemoed,
 En boven 's volks gemor verheven,
 De staatsman, van zijn deugd omgeven,
 En spilt, voor ondank, zweet en bloed;
 Terwijl de domheid raast en scheldt,
 Keert hij op 't ijzeren hoofd de op haar gevelde schichten,
 Gelauwerd met volbragten pligten,
 En, zonder legermagt, is hij de grootste held.

Toen Lodewijk Napoleon in het voorjaar van 1810 in Frankrijk was om te onderhandelen met zijn broer, gingen er in Nederland geruchten, zelfs in regeringskringen, dat Gogel en Van Maanen als ministers in het kabinet terug zouden keren.¹⁹² Beiden waren bij Napoleon meer in aanzien dan bij zijn broer.¹⁹³ Het zou zo ver niet komen. Pas tijdens de Inlijving na Lodewijks abdicatie zou Gogel opnieuw in functie treden, ditmaal in dienst van de keizer.

Omdat het economisch slecht ging, ook als gevolg van het door hem verfoeide Continentale Stelsel, had Gogel het niet al te druk met zijn handelshuis. Zijn vriend Ermerins meende dan ook, dat hij Gogel wel kon aanraden om dagelijks een uur of vier te lopen om zo voortaan de ziekte podagra te vermijden, waarvan Gogel in deze tijd danig last had.¹⁹⁴ In elk geval had Gogel tijd om zijn papieren over staatszaken te ordenen en om zich met onderwerpen buiten zijn handelshuis bezig te houden. Zo stuurde hij directeur-generaal Meerman in 1809 de aanbeveling om de 'zeer interessante blindeman uit Rijssel', Alexander Rodenbach, nieuwe onderwijsmethoden te laten onderwijzen aan het blindeninstituut dat een jaar eerder in Amsterdam was opgericht.¹⁹⁵

De onderhandelingen van Lodewijk en Röell met de keizer en zijn ministers in Parijs waren niet succesvol. Het resultaat was het traktaat van 16 maart 1810 met onder meer een forse aanscherping van het Continentale Stelsel en een gedeeltelijke annexatie. In december 1809 was Walcheren al bij het keizerrijk gevoegd, nadat het eiland enige tijd bezet was geweest door Engelse troepen. Daar kwam met het traktaat van maart nog een gebied bij, het restant van Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland ten zuiden van de Rijn.

Het traktaat met zijn gedeeltelijke annexatie betekende slechts uitstel van executie. Iedereen zag een volledige inlijving bij Frankrijk snel naderbij komen. Was in 1806 Goldberg nog een uitzondering geweest, toen hij de inlijving bij Frankrijk bepleitte, in het laatste jaar van het ongelukkige bewind van Lodewijk meenden veel meer mensen, dat een inlijving onafwendbaar was. Zelfs de zeker niet Fransgezinde Falck schreef in februari 1810 dat een inlijving 'voor het gros der natie beter zal zijn dan nog eens een temporair of intermediair bestuur'.¹⁹⁶ Er was weinig verzet

192 GAGN, deel 5, band 1, 205.

193 Van der Heim aan Röell, 1 en 11 maart 1810 in: Wichers, *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon*, 392-393.

194 Ermerins aan Gogel, 22 september 1809, NA, Gogel, inv.nr. 26.

195 Gogel aan Meerman, 12 juni 1809, Archief Museum Meermano-Westreenianum, nr. 242/334.

196 Falck aan H.H. Siccama, 25 februari 1810 in: Hora Siccama (ed.), *Brieven van A.R. Falck*, 176, ook aangehaald in Van der Horst, *Anton Reinhard Falck*, 131.

tegen het verlies van de onafhankelijkheid, een groot deel van de elite ondersteunde de inlijving of zag deze op zijn minst als onvermijdelijk en legde zich er bij neer.¹⁹⁷

De voortgaande conflicten tussen Lodewijk en zijn broer leidden ertoe, dat de koning op 1 juli van dat jaar afstand van de troon deed. Enkele dagen later ondertekende Napoleon een inlijvingsdecreet met de dagtekening 9 juli 1810.¹⁹⁸ Napoleon benoemde een van zijn vertrouwelingen Charles-François Lebrun tot zijn bestuurlijke plaatsvervanger. Deze vertrok dadelijk naar Amsterdam, kwam daar al op 14 juli aan en nam in ijltempo de eden af van een groot aantal Nederlandse functionarissen. Voorlopig bleven de ministers en hun ambtenaren gehandhaafd. Zij vielen voortaan onder het gezag van de Franse ministers in Parijs en van Lebrun in Amsterdam. De Staatsraad en het Wetgevend Lichaam werden opgeheven, maar de Hollandse departementen kregen in Parijs een gegarandeerde vertegenwoordiging in de instituten van het keizerrijk, te weten 25 leden in het Wetgevend Lichaam en 6 leden in de Franse Staatsraad en in de Senaat. Holland was in dit opzicht uniek onder de geannexeerde gebieden. Napoleon was namelijk bezorgd over de politieke reactie tegen de annexatie bij een bevolking met een trotse traditie van onafhankelijkheid, zo kort na de vorming van een Bonapartistische monarchie.¹⁹⁹ Lebrun moest verder voorbereidingen treffen voor de formele ‘vereniging’ met het Franse keizerrijk per 1 januari 1811. Een van zijn eerste daden was dat hij in opdracht van de keizer oud-minister Gogel aanzocht om hierover in Parijs te gaan adviseren.

197 Lok en Van der Burg, ‘The Dutch Case’, 105.

198 Proclamatie met extract van het decreet van 9 juli in Naber, *De inlijving*, bijlage 2, 392-395.

199 Woolf, *Napoleon's Integration*, 43-44.